

Gemeenschapsonderwijs

KSO

DERDE GRAAD

vakken

Waarnemingstekenen	5 u/w
Beeldende vorming	8 u/w
Kunstambachten	8 u/w

CW-m

2000/076
(vervangt 97370 en 97368)

1.	Visie	4
2.	Beginsituatie	6
3.	Algemene doelstellingen	7
	3.1. Einddoelstelling & algemene doelstellingen	
	3.1.1. Einddoelstelling	
	3.1.2. Algemene doelstellingen	
	3.2. Schema van het beeldend proces	
	3.2.1. Schema van algemene cognitieve verwerking	
	3.2.2. Verklaring bij het schema	
	3.2.3. Toepassing op het artistieke domein	
	3.3. Classificatie van doelstellingen BK	
4.	Doelstellingen per vak	15
	4.1. Basisdoelstellingen	
	4.1.1. Basisdoelstellingen KV/WT	
	4.1.2. Basisdoelstellingen KV/BV	
	4.1.3. Basisdoelstellingen KV/KA	
	4.1.3.1. KV/Kunstambachten: Audiovisuele vorming	
	4.1.3.2. KV/Kunstambachten: Schilderen	
	4.1.3.3. KV/Kunstambachten: Beeldhouwen	
	4.1.3.4. KV/Kunstambachten: Vrije grafiek	
	4.1.3.5. KV/Kunstambachten: Grafische vormgeving	
	4.1.3.6. KV/Kunstambachten: Ruimtelijke vormgeving	
	4.2. Uitbreidingsdoelstellingen	
	4.3. Vakoverschrijdende doelstellingen	
5.	Leerinhouden	28
	De taal van de Beeldende Kunsten	
	De elementen van de beeldtaal	
	De aspecten van de beeldtaal	
	5.1. 5.1.1. Onderzoek en studie van de beeldtaal	
	5.1.2. Eigen creatie, het uitvoeren van de opdrachten	
	5.2. 5.2.1. KV/WT: leerinhoud.....	31
	5.2.2. KV/WT: leerinhoud, qua onderwerp en thema's	
	5.2.3. KV/WT: Beeldende Materialen	
	5.2.4. KV/WT: Beeldende Technieken	
	5.3. KV/BV: leerinhoud.....	34
	5.3.1. KV/BV: indeling der visuele vormen	
	5.3.2. KV/BV: opdeling leerinhoud naar vormverschijnen	
	KV/BV: 2-dim., leerinhouden	35
	KV/BV: 3-dim., leerinhouden	36
	5.3.3. KV/BV: Beeldende materialen	
	5.3.4. KV/BV: Beeldende technieken	

5.4.	KV/KA: leerinhoud	38
5.4.1.	KV/KA: Audiovisuele Vorming	
5.4.2.	KV/KA: Schilderen	
5.4.3.	KV/KA: Beeldhouwen	
5.4.4.	KV/KA: Vrije Grafiek	
5.4.5.	KV/KA: Grafische Vormgeving	
5.4.6.	KV/KA: Ruimtelijke Vormgeving	
5.5.	KV/KA: Beeldende Materialen	
5.6.	KV/KA: Beeldende Technieken	
6.	Pedagogische en didactische wenken	46
6. 1.	Algemene pedagogische en didactische wenken	
	Inleiding	
6.1.1.	Leerinhoud	
6.1.2.	Doelstellingen	
6.1.3.	Didactische werkvorm	
6.1.4.	Didactische principes	
6.1.5.	Evaluatiedoelstelling en evaluatiemoment	
6.1.6.	Methodologische wenken	
6.1.2.1.	Algemeen	
6.1.6.1.	3° graad	
6.1.6.2.	Instroming 1° jaar, 3° graad	
6.1.6.3.	Toelatingsklassenraad	
6.1.7.	Administratieve	
6.2.	Specifieke pedagogische en didactische wenken	
6.2.1.	Lesverloop: activiteit van de leerling	
6.2.2.	De beeldende informatie (BI)	
	situering	
6.2.3.	Studiebegeleiding	
6.2.3.1.	Relatie leraar - leerling	
6.2.3.2.	Permanente individuele begeleiding	
6.2.3.3.	Het ateliergesprek	
6.2.3.4.	Het theoretisch onderricht: de lessen ex catheder	
6.3.	Aan te bevelen lesgebruik - jaarplanning	
7.	Minimale materiele vereisten	57
8.	Evaluatie	58
8. 1.	Doel	
8. 2.	Taxonomie	
8.2.1.	Punten dagelijks werk	
8.2.2.	Examenpunten	
8.2.3.	Oriënterende jury	
8. 3.	Coördinatie.	

9.	Bibliografie	60
9.1.	Algemeen	
9.2.	Waarnemingstekenen	
9.3.	Beeldende vorming	
9.4.	Kunstambachten	
9.5.	Bibliografie per opdracht of thema	

1. VISIE

In het KV **Waarnemingstekenen**, het basisvak van de creatieve ontwikkeling, vindt men de schoolcultuur, in al zijn facetten, weerspiegeld.

Dit KV, waarin de visuele wereld

- geobserveerd,
- geanalyseerd en
- geconcretiseerd

wordt in spontaan schetsen én overwogen tekenen, is niet alleen onmisbaar in het kader van een beeldende-artistieke vorming, maar stimuleert tevens de intellectuele vermogens in het algemeen én richt zich naar de ontplooiing van de mens in zijn totaliteit.

Het belang van het KV/WT kan niet genoeg onderstreept worden. Het vormt de onderbouw van de verdere opleiding. Toch mag het geen doel op zich zijn. Het moet steeds in wisselwerking staan met het ateliergebeuren en/of de deelvakgebieden. Op deze manier voedt de waarneming de creatie en omgekeerd.

Verschillende benaderingswijzen, voorstellingstechnieken en tekentechnieken kunnen aangebracht worden, doch geen enkel kan als alleen zaligmakend geponeerd worden. KV/Beeldende Vorming is onlosmakelijk verbonden met het WT, d.w.z. men kan geen BV inrichten wanneer ook niet het Waarnemingstekenen in het rooster is opgenomen.

Het omgekeerde kan echter wel.

Bij zekere opdrachten KV/Beeldende Vorming vertrekt men immers van de waarneming om tot een eigen interpretatie te komen, uiteindelijk in min of meerdere mate los van het waargenomene, bv. vanuit het Documentatietekenen. Men kan in dit geval vertrekken van tekeningen gemaakt in het KV/WT.

KV/Kunstambachten is onlosmakelijk verbonden met het KV/WT en met het KV/BV

Binnen het KV/KA krijgen de leerlingen een initiatie in de diverse deelaspecten van wat historisch Kunstambachten wordt genoemd. Naargelang van hun doorstromingsopties binnen het HKO of een eventueel 7de specialisatiejaar kunnen accenten worden gelegd of keuzes gemaakt binnen het aanbod. Afhankelijk hiervan kan een functioneel en/of communicatief, dan wel een louter artistiek creatieve aspect worden uitgediept.

Plaats en functie van het KV/WT, KV/BV en het KV/KA.

KSO is per definitie gericht op de totale ontwikkeling van de mens. Het Waarnemingstekenen, de Beeldende Vorming en de Kunstambachten kunnen hierin een specifieke bijdrage leveren, daar zij de basis vormen voor de studie van de beeldtaal om zo, via de ontwikkeling van een persoonlijke interpretatie ervan, te komen tot een eigen idioom.

WAARNEMINGSTEKENEN, BEELDENE VORMING en KUNSTAMBACHTEN zijn respectievelijk inhoudelijk identiek met het eerste en het tweede leerjaar derde graad AO.

Naar de omschrijving van einddoelstellingen en vertaling naar jaarplannen, programma's en het formuleren van de opdrachten en oefeningen zal men in de 3de gr. rekening houden met

1. **Het niveau**, met name de moeilijkheidsgraad naar de doelgroep.
2. **Het aantal uren/week** dat het KV is ingeschaald.

De verhoging van de moeilijkheidsgraad en een verdere uitdieping van de leerinhoud kan de basis zijn van de opdeling van de leerinhoud.

Voor het KV/BV kan men een opdeling maken naar vormverschijnen twee en drie dimensies, respectievelijk een onderzoek van de beeldende elementen in het platte vlak of in de ruimte (incl. het reliëf). Voor het KV/KA kan men een aantal modules binnen zekere optiemogelijkheden aanbieden, die een betere en individuele profilering toelaten naar de verdere doorstroming na KSO:

- Audiovisuele Vorming,
- Grafische Vormgeving,
- Ruimtelijke Vorming,
- Beeldhouwen,
- Schilderen,
- Vrije Grafiek, ...

al of niet via het organiseren van een afzonderlijk deelvakgebied binnen de Kunstambachten. De basis echter blijft de beeldende vorming, c.q. het zich eigen maken van de beeldtaal, met eventueel een klemtoon op dat wat specifiek is aan de toegepaste beeldende Kunsten: het gebonden karakter, het utilitaire, binnen de zgn. toegepaste KA. en een klemtoon op wat specifiek is aan de vrije beeldende kunsten: het ongebondene, het niet utilitaire, binnen de zgn. vrije KA.

Het is de betrokken leraar die, binnen dit structuuronderdeel waar hij het KV/WT, het KV/BV en/of het KV/KA geeft, de opdrachten en oefeningen dermate formuleert dat ze kaderen binnen dit bepaald structuuronderdeel en het bepaald niveau.

2. BEGINSITUATIE

De leerlingen 1^e jaar 3^e graad Artistieke Opleiding komen uit het 2^e jaar 2^e graad Artistieke Opleiding. Zij kunnen ook komen uit een 2^e jaar 2^e graad KSO, ASO, TSO of het 1^e jaar 3^e graad BSO. Bij instroom in het/0 jaar 3de graad kan men voor de nieuwe leerlingen die geen ervaring hebben met het WT, evt. inhaallessen KV/WT organiseren.

Opmerkingen:

- Rekening kan/zal gehouden worden met het advies van een eventuele toelatingsklassenraad.
- Zie in dit verband de desbetreffende methodologische wenken.

Er is geen instroom mogelijk in het 2^e jaar 3^e graad.

3. ALGEMENE DOELSTELLINGEN

3.1. Einddoelstellingen en algemene doelstelling

3.1.1.

- De leerlingen kunnen informatie inwinnen en door middel van creatieve inbreng en beeldtaal tot een beeldende vormgeving komen.
- Ze moeten hierbij de beeldende vaardigheid, de voorstellingsmethoden en de technieken zelfstandig, oordeelkundig en esthetisch verantwoord kunnen toepassen.
- Tevens moeten ze hun ideeën kunnen verwoorden en hun resultaat legitimeren.

3.1.2. Algemene doelstelling

Streven naar de vorming van een creatieve persoonlijkheid.

Deze heeft als belangrijke kenmerken:

- vrijheid en zelfstandigheid;
- zelfvertrouwen;
- inzet;
- oorspronkelijkheid;
- inventiviteit;
- waarachtigheid.

Inzicht verwerven in algemene begrippen zoals functie, relatie, structuur, methode en leren met deze begrippen, zowel verbaal als plastisch, te werken.

Algemene geestesdisciplines zoals analyseren, synthetiseren, differentiëren, abstraheren, verwerven. De kritische denkactiviteit die hem in staat stelt in te zien welke elementen keuzebepalend zijn, ontwikkelen. Uit die elementen selecteren en verantwoord kiezen. Divergerend leren denken in functie van zijn creatieve ontwikkeling.

Leren op een bewust en zinvolle manier zijn houding, rol en plaats te bepalen binnen het domein van de beeldende kunsten, het kunstgebeuren in het algemeen en tegenover de maatschappij.

Bewust leren ervaren, ontwikkelen en visualiseren van een eigen emotionele beleving van de wereld.

Zich zelfstandig en persoonlijk documenteren in functie van een artistieke ontplooiing.

Via de artistieke, technische en algemene vorming de totale persoonlijkheid ontwikkelen.

In het leerproces het objectieve en het subjectieve verenigen en ontwikkelen in de persoonlijkheid.

De relatie verstand-gevoel verder ontwikkelen in functie van het creatief bezig zijn. Een éénzijdige ontwikkeling van een dezer vermogens vermijden.

Techniek nooit ervaren als en doel op zich, maar in relatie tot vorm en inhoud.

Een bewuste en oordeelkundige keuze maken tussen de verschillende mogelijke studierichtingen van het hoger (kunst)onderwijs.

De hoofddoelstelling van het beeldend proces zoals geformuleerd in de algemene uitgangspunten van de einddoelstellingen, is

- het artistiek verstandelijke;
- de ontwikkeling van het intuïtief esthetische;
- en het manueel technische

als opties van een harmonische, artistieke vorming.

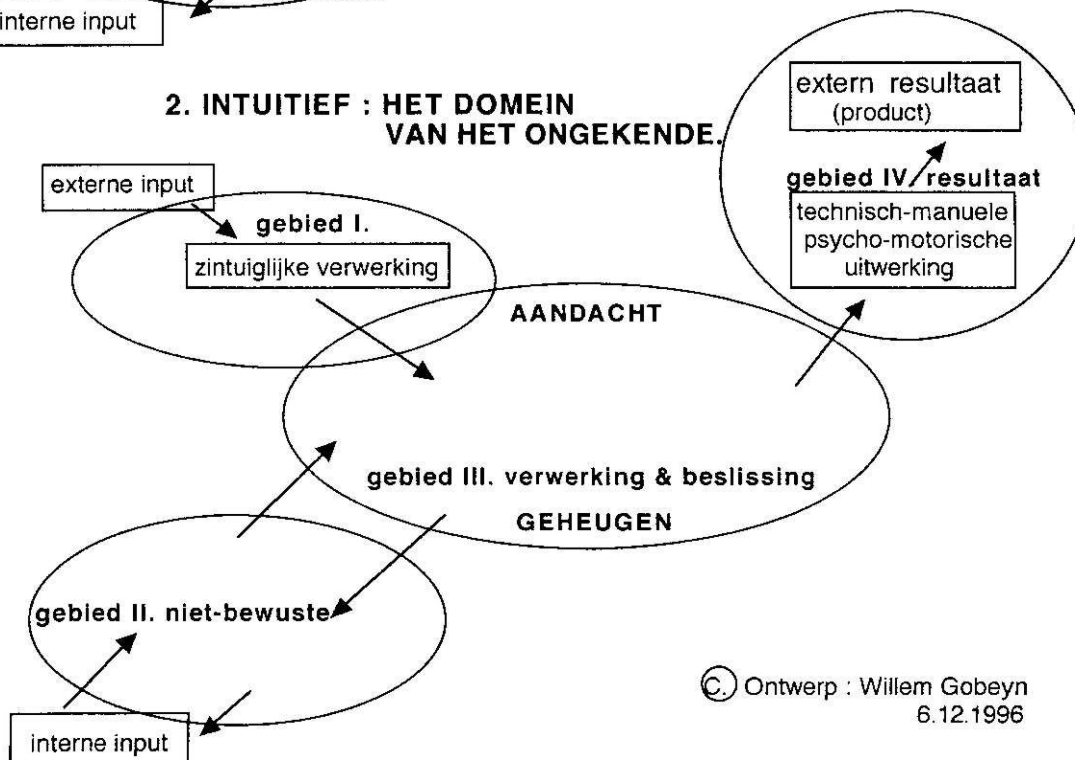
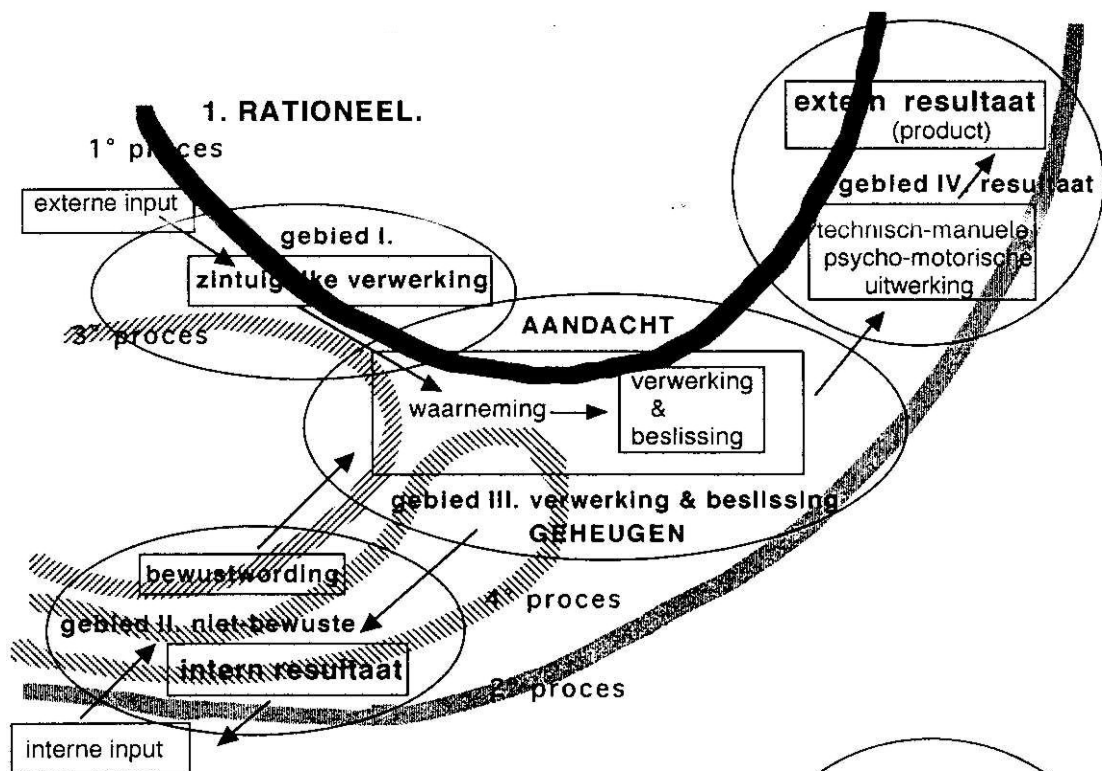
Het doel van de BEELDENDE VORMING is immers volgens H. Read (in: De Kunst in haar Educatieve Functie) o.m.

1. Het instandhouden van de natuurlijke intensiteit van alle manieren van waarneming en gewaarwording.
2. De coördinatie van de verschillende manieren van waarneming en gewaarwording met elkaar en met de omgeving.
3. Het uitdrukken van gevoelens in mededeelbare vorm.
4. Het uitdrukken in mededeelbare vorm van wijzen van psychische ervaring welke anders geheel of gedeeltelijk onbewust zou blijven.
5. Het uitdrukken van gedachten

Zie schema's volgende bladzijde.

3.2. Psychologische basis van het beeldend proces

3.2.1. Schema van algemene cognitieve verwerking

© Ontwerp : Willem Gobeyn
6.12.1996

3.2.2. Verklaring bij voorgaande schema's

De schema's zijn bedoeld om de verschillende beeldende processen en activiteiten te plaatsen, te duiden of te lokaliseren. Hierna kan de doelstelling beter gesitueerd worden.

Schema 1. Rationeel.

4 processen zijn mogelijk:

1° proces: begint (extern) bij I,
via III (verwerking en beslissing)
naar IV resultaat / product. (extern)

2° proces: begint (intern) bij II (niet-bewuste)
via III (verwerking en beslissing)
naar IV resultaat / product. (extern)

3° proces: begint (extern) bij I,
via III (verwerking en beslissing)
naar II (intern) = geen product,
uitsluitend intern resultaat.

4° proces: begint (intern) bij II (niet-bewuste),
via III (verwerking en beslissing)
naar II (intern) = geen product,
uitsluitend intern resultaat.

Deze 4 processen kunnen op hun beurt worden gecombineerd. Voorbeelden:

- 1) 3^e proces gevolgd door 2^e proces, maar gespreid in de tijd, (bv. na dagen of jaren) komt uiteindelijk, na relatief lange tijd, een resultaat / product.
- 2) 2^e proces gevolgd door 3^e proces: men verwerpt het resultaat / product !

Schema 2. Intuïtief, het domein van het ongekende.

Hierover kan men in II (niet-bewuste) en III (verwerking en beslissing) niets zeggen, omdat men er niets over weet. Waarover men niets weet kan men beter zwijgen! (Wittgenstein)

De klemtoon die daarbij op het product komt te liggen maakt het minder bruikbaar voor kunstonderwijs vertrekkende van een op het artistieke toegepaste cognitieve proces.

Beide processen stellen zich in het leerproces, maar alleen binnen de processen in schema I het RATIONELE, kan de leraar sturen.

3.2.3. Toepassing van het algemeen cognitieve verwerkingsproces op het artistieke domein

VERWOORDEN, BEGRIJPEN EN TOEPASSEN VAN:

- een algemene vaardigheid en houding:

gebied I in het waarnemen van de externe omgeving

= zintuiglijke verwerking (zie schema)

gebied II in het bewust worden van de eigen persoon
(ideeën, gevoelens, vooroordelen)

= bewustwording (zie schema)

- een artistieke en esthetische vaardigheid en houding:

gebied III in het verwerken van de waarneming en de bewustwording:

- analyse;
- synthese (- transfer, vertaling);
- evaluatie

= aandacht en geheugen, verwerking en beslissing (zie schema)

- een technische vaardigheid en houding:

gebied IV in het uitwerken van een artistieke beslissing

= extern resultaat (zie schema)

3.3. Classificatie van doelstellingen van het onderwijs in de beeldende kunsten

K. = Kennis
B. = Begrip
T. = Toepassing
A. = Analyse
S. = Synthese
W. = Waardebepaling

In het model van Bloom is hierin geïntegreerd:

- analyseren
- synthetiseren
- waardebepalen

Het zijn bijvoorbeeld het toepassen van verwerkingsmethodes.

Professor De Block (algemene didactiek, Gent) beschrijft vier gedragsniveaus: kennen, inzien, toepassen en integreren, van zes inhoudsniveaus:

- feiten;
- begrippen;
- relaties;
- structuren;
- methodes;
- attitudes.

Zijn deze gedragingen en inhouden toepasbaar op de Beeldende Kunst ? M.a.w. hoe vertaalt zich dat naar het artistieke toepassingsgebied, (vgl. transfeerniveaus)?

A. INHOUDSNIVEAU (waaruit bestaat het artistieke proces ?)
= schema 1. Rationeel.

Vier Toepassingsgebieden:

- gebied I waarneming van de realiteit
- gebied II bewustwording van zichzelf
- gebied III verwerking van de waarneming en de bewustwording

gebied IV uitvoering van de verwerking

Deze vier gebieden bestaan uit feiten, begrippen, relaties, structuren, methodes en attitudes, die samen met de vakdidacticus dienen uitgewerkt.

B. GEDRAGSNIVEAUS

Wat doet de kunstenaar c.q. leerling BK?

De kunstenaar-leerling . BK

kent

begrijpt

past toe

integreert

de feiten

begrippen

relaties

structuren

methodes

attitudes

van de waarneming

de bewustwording

de verwerking

de uitvoering.

Op die manier krijgen we: 4 (gedragsniveaus) x 6 (inhoudsniveaus) x 4 (toepassingsgebieden) =

96 verschillende onderwijsdoelstellingen van het beeldend proces.

Afhankelijk van de doelstelling spreken we over:

- gebied I en II: algemene doelstellingen
- gebied III: artistieke en esthetische doelstellingen
- gebied IV: technische doelstellingen

Elke doelstelling zal zowel

- Cognitief
- affectief
- of psychomotorisch

kunnen ingevuld worden.

Cognitieve doelstellingen

Zij hebben betrekking op:

- het verwerken, uitbreiden en aanwenden van interne en externe ervaringen (het zich voorstellen, het zich herinneren, het herkennen, het verwerven van kennis en begrippen en het ontwikkelen van intellectuele vaardigheden) van de leerling en dit specifiek voor de KV/KSO ;
- het kennen en kunnen gebruiken van het vocabularium i.v.m. het vak: **de beeldtaal**;
- het kunnen toelichten en legitimeren van het gerealiseerde werk .

Affectieve doelstellingen

Zij hebben betrekking op:

- het sensibiliseren van gevoelens en emoties;
- een graad van aanvaarding en betrokkenheid;
- kritische en objectieve evaluatie van het eigen werk en het werk van anderen;
- het zich documenteren,
- doelgericht en vakoverschrijdend denken en experimenteren, wat de eigen creativiteit en de kwaliteit van het werk kan / zal positief beïnvloeden;
- het planmatig werken;
- het openstaan voor nieuwe ontwikkelingen binnen de kunst en de cultuur.

Psychomotorische doelstellingen

Zij hebben betrekking op:

- het aanwenden, trainen, verfijnen van motorische vaardigheden;
- het hanteren van materialen en objecten;
- spierbeheersing en coördinatie (bv. oog-handcoördinatie).

Omdat deze drie soorten van doelstellingen in de KV/KSO niet van elkaar te ontkoppelen zijn, zullen zij in volgende leerplannen dan ook niet afzonderlijk worden behandeld als leerplandoelstellingen.

Voor de intuïtieve artistieke creatie is in dit model geen plaats.

4. DOELSTELLINGEN PER VAK

4.1. Basisdoelstellingen

4.1.1. BASISDOELSTELLINGEN KV/WT

Algemeen

Het waarnemingstekenen leert exact observeren, traint het visuele geheugen en ontwikkelt het gevoel voor constructie en verhouding.

Dit gebeurt door het tekenen met de vrije hand naar geordende modellen, die evolueren van vlakke basisvormen en objecten, over driedimensionale (basis-)volumes, gebruiksvoorwerpen en bouwkundige fragmenten tot complexe composities.

Door natuurstudie verwerkt men deze objectieve vormkennis en exacte tekentaal tot artistieke interpretatie van de inhoud en persoonlijke expressie van de vorm: **het waarnemingstekenen als medium**. Bij de studie van elementen uit de natuur wordt het karakter van de opbouw (structuur), de textuur van het oppervlak en de stemming van kleur en licht intuïtief benaderd. In dit evenwicht van kennis en aanvoelen, van weergave en suggestie wordt de eigenheid van dit vak beklemtoond.

(Eind-)doelstellingen en methodes

Volgende vaardigheden moeten gevormd worden:

1. *de waarnemingsgeest of het observatievermogen het "zien of vatten":*

- het herkennen en construeren van de basisvormen met behulp van vlakke, ruimtelijke en geometrische middelen;
- hulpmiddelen hanteren om tot analyse en inzicht te komen van het waargenomene:
  - van algemeen naar gericht kijken
  - zien en noteren van richtingen, verhoudingen
  - het bepalen van hoeken
  - het vergelijken van maten
  - noties van conventionele perspectiefweergave i.v.m. bovengenoemde leerinhouden;
- via deze hulpmiddelen zelf een oplossing vinden voor de gestelde problemen;
- complexere gegevens analyseren en vanuit het inzicht oplossen, gebruik makend van de hulpmiddelen;
- een methodische aanpak hanteren bij het observeren, onderzoeken en weergeven, via analyse, synthese, reconstructie:
  - van globaliteit naar detail en omgekeerd;
  - van perspectief en andere voorstellingsmethodes;

- onderzoek van volume en ruimte;
- het onderzoeken van materialen en hun geëigende technieken;
- komen tot een snelle en adequate lijnvoering en hantering van de diverse materialen en technieken;
- efficiënte werkmethodes ontwikkelen.

Methode:

- de studie van het perspectief,
- de verhoudingen, (proporties, geleidingen),
- de bladspiegel, de anatomie (incl. opbouw en functie),

dit aan de hand van doelgericht gekozen modellen, zowel uit de statische als de levende natuur.

2. *het esthetisch denken en voelen:*

- de persoonlijkheid,
- de creativiteit,
- de expressiviteit

Methode:

- het aanbieden van mooie, harmonieuze modellen;
- het opbouwen van een stimulerende en inspirerende atmosfeer;
- de confrontatie met voorbeelden uit heden en verleden (kunstwerken, inzonderheid tekeningen);
- een uitgebreide evaluatie in functie van de esthetische kwaliteiten.

3. *de handvaardigheid, manuele trefzekerheid en directheid*

Methode:

- voortdurend herhaald oefenen,
- waarbij formaat, materiaal en werktijd variëren.

"oefening baart kunst"

"al smedende wordt men smid"

Leerplandoelstellingen KV/WT 1^e en 2^e jaar 3^e graad AO

- complexere realiteit weergeven door verworven inzicht in de beeldende middelen, zoals: beweging, constructie, ruimte, diepte en perspectief, kleur en tonaliteit, compositie en ordening, relaties;
- technische vaardigheden en kennis van grondstoffen en materialen aanwenden in functie van een optimale expressie bij het weergeven van een gegeven;
- een tekening naar waarneming maken in functie van een opdracht;
- de beeldende middelen verder ontdekken en toepassen;
- toepassingen van de leerinhouden door middel van diverse soorten tekeningen: schets, uitgewerkte tekening, notitieschets, bewegingsschets;
- onderzoeken hoe uitwendige factoren de verschijningsvormen van het object veranderen:
  - de plaats van de waarnemer t.o.v. het object;
  - het tijdsmoment: de periode van waarneming;
  - de kleur, plaats en intensiteit van het licht en de omgeving;
- onderzoeken hoe de wijze waarop de waarnemer het object benadert, de weergave ervan verandert door specifiek deelonderzoek, zoals: anatomisch, vormelijk, kleur, licht, geheugenschets, tijdslijmieten en werkritmekeuze en hun eventuele combinaties;
- een handelingsgerichte registratie;
- een afbeeldingsgerichte weergave;
- de verworven leerinhouden aanwenden in het geheel van een eigen beeldtaal en ze gebruiken in het toegepaste werk, bv. in de ateliers BV en KA;
- specifiek i.v.m. levend en naaktmodel: een visueel onderzoek naar lichaam en gelaat, in de meest brede zin van het woord, waarbij anatomische studie, maat, verhouding, houding, perspectief, weergavewijze en zelfs eigen lichaamsmaatervaring en afdruk kan worden gebruikt. Het kan bovendien een psychologisch onderzoek zijn waarbij de eigenheid van het model, zowel als de eigenheid van de waarnemer aan bod kan komen. Hierbij kan de studie naar visuele beelden, zoals werken van klassieke meesters, naar spiegel en naar fotografie enz. nuttig zijn.
- de leerinhouden worden aangebracht via lesonderwerpen kaderend binnen bovenstaande leerplandoelstellingen.

4.1.2. Leerplandoelstellingen KV/BV

De **beeldende vorming** is de ontwikkeling van een ontwerpstrategie die niet zozeer gekenmerkt wordt door de probleemstelling welke vorm gekozen moet worden als oplossing voor het gestelde probleem, antwoord op het gevraagde of realisatie van het beoogde doel, maar die zich bezig houdt met de redenen die een ontwerpbeslissing verantwoorden.

Zij heeft meer te maken met het onderzoek naar beslissingsprocedures binnen het ontwerp(en) of scheppen dan met het formuleren van verschillende ontwerpbeslissingen zelf. Geen verklaring of omschrijving van het ontwerpproces of resultaat, maar de "legitimatie" ervan, niet het "hoe" maar wel het "waarom" primeert.

Vandaar het grote belang gehecht aan het individuele onderzoek: de documentatie, de schetsen, voorstudies en het eigenlijke voorontwerp, dat als weerspiegeling hiervan, als synthese, een antwoord geeft op de gestelde vraag (probleem of doel) en slechts hoeft te worden vertaald naar een definitief resultaat.

Deze vertaling of uitvoering stelt hoge eisen aan het inzicht maar tevens aan de technische onderlegdheid en faalt vaak door gebrek aan ervaring, wat geenszins een afwijzing of veroordeling van het onderzoek impliceert, m.a.w. het is een procesmatig onderricht i.p.v. productgericht.

Coördinatie met andere vakken is eveneens noodzakelijk en kan het ganse vormingsproces versterken door de verschillende invalshoeken van waaruit de leerling/leraar een artistiek gebeuren benadert. De leerling leert hierdoor ruimer te kijken, leert dat er ook andere dan beeldende uitingsmogelijkheden bestaan, leert het belang van vakken uit de algemene vorming ervaren in functie van zijn eigen kunnen en dit in het ruimst mogelijke referentiekader.

Het Euro-centristisch cultureel model is achterhaald en dient vervangen door een interesse en open staan voor alle culturen en hun beeldend patrimonium, van alle tijden en van overal, zonder daarom het eigen verleden, de klassieke Westerse cultuur vanuit een Humanistische historische traditie, te veronachtzamen.

KV/BV is niet te beschouwen als een vakgerichte opleiding of initiatie, maar spreekt de leerling in zijn totaliteit aan. De Beeldende Vorming in de studierichting AO 3e graad is immers niet beroepsgericht of gericht op finaliteit, maar op doorstroming hoger onderwijs, inclusief universitair hoger onderwijs, in het bijzonder echter op HOBV, specifiek HKO; d.w.z. Artistieke opleidingen van één of twee cycli.

EINDDOELSTELLINGEN

Op het einde van zijn opleiding zal de leerling:

- d.m.v. de algemene vakken de basisvaardigheden verworven hebben om door te stromen naar het hoger onderwijs en geleerd hebben het cognitieve te integreren in het ontwikkelingsproces van de persoonlijke visie, de eigen inhoudsbepaling en de individuele zingeving;
- een artistieke basisvorming gevolgd hebben, die hem het mogelijk maakt naar hoger onderwijs door te stromen;
- inzicht verworven hebben in de grote diversiteit van werkvormen Artistieke Opleiding in het algemeen;
- de beeldtaal zien als een code, een geheel van tekens met een bepaalde betekenis in relatie tot elkaar en tot de inhoud en de verworven esthetische begrippen in onderlinge relatie brengen en in zijn werk integreren;
- zelfstandig en bewust relaties leggen tussen beeldende middelen en inhoud, en vanuit dit inzicht met beeldende middelen leren omgaan en begrijpen dat het beeldend werk een plastisch vertolkte boodschap is van verstandelijke inzichten, gevoelens en strevingen;

- inzien dat bij schoonheidsontroering de intuïtieve benadering ook zeer belangrijk kan zijn en welke rol de subjectiviteit speelt in de benadering van een beeldend werk (gemoedstoestand, culturele bagage, ervaring);
- inzicht verworven hebben in de diversiteit (zichtbare en onzichtbare) van de diverse artistieke beroepen, de structuur en de organisatie daarvan;
- inzicht verworven hebben in de technieken die in de kunstwereld toegepast worden, technische en artistieke basisvaardigheden verworven hebben en kunnen toepassen voor diverse kunstdisciplines;
- kennistheoretische leerinhouden beheersen m.b.t. de kunstwereld in het algemeen en de diverse kunstdisciplines;
- het oorspronkelijke en waarachtige onderkennen in een beeldend werk;
- bij het creëren zin opbrengen voor structurering en methodische aanpak;
- omtrent het eigen werk en dat van de ander zich kritisch bevragen;
- inzien dat de verbeeldingskracht in rechtstreekse relatie staat tot de omvang van de beeldenschat die wij via het visueel en tactiel geheugen tot nu toe hebben verworven;
- eenvoudige artistieke opdrachten kunnen realiseren:
  - individueel en in functionele samenwerkingsverbanden;
  - binnen één specifieke kunstdiscipline en interdisciplinair.

4.1.3. Basisdoelstellingen KV/Kunstambachten

De specificiteit van de AO wordt o.a. bepaald worden door het organiseren van één of meerdere deelvakgebieden, binnen de KA gerelateerd aan wat momenteel bestaat als Kunstambacht. Bijvoorbeeld:

- KV/KA: Audiovisuele Vorming
- KV/KA: Schilderen
- KV/KA: Beeldhouwen
- KV/KA: Vrije Grafiek
- KV/KA: Grafische Vormgeving
- KV/KA: Ruimtelijke Vormgeving

De Kunstambachten mogen niet als een alleenstaande discipline worden beschouwd, maar in tegendeel als een hulpmiddel om verworven inzichten, ideeën en concepten te noteren en te onderzoeken. Via de wisselwerking met andere praktijkgebieden en algemene cultuur kan men een samenhang in de totaliteit van de opleiding garanderen. Dit proces van vakoverschrijdend denken werkt motiverend en inspirerend en draagt er toe bij om de persoonlijkheid en de algemene cultuur van de jonge mens te helpen ontwikkelen.

KV/KA is niet te beschouwen als een vakgerichte opleiding of initiatie, maar spreekt de leerling in zijn totaliteit aan. De Kunstambachten in de studierichting AO 3e graad zijn immers niet beroepsgericht of gericht op finaliteit, maar op doorstroming hoger onderwijs, in het bijzonder echter op HOBu, (HKO) t.t.z. artistieke opleidingen van één of twee cycli.

4.1.3.1. KV/Kunstambachten: Audiovisuele Vorming

De specificiteit van de AO kan bepaald worden door het organiseren van één of meerdere deelvakgebieden, binnen de KA gerelateerd aan wat momenteel bestaat als Kunstambacht, bv. Audiovisuele Vorming.

Omschrijving van het deelvakgebied KA/Audiovisuele Vorming:

In de AO kan de Audiovisuele Vorming een belangrijke component zijn bij de specificering en differentiëring van dit structuuronderdeel en de basis voor een mogelijke latere specialisatie in het HKO.

De Audiovisuele Vorming beoogt geen finaliteit maar wel een artistieke initiatie. Bedoeling is immers de leerlingen te sensibiliseren en vertrouwd te maken met de verschillende mogelijkheden en technieken van de audiovisuele media, met name fotografie en multimedia.

De leerlingen leren:

- A. bewust om te gaan met de audiovisuele middelen: fotografie, multimedia
- B. via het verwerven van technische basisvaardigheden deze te leren hanteren teneinde hun creativiteit aan te spreken en te ontwikkelen

Leren omgaan met audiovisuele technieken is fundamenteel leren de informatie te structureren tot een geheel dat mededeelbaar is. Hoe leren omgaan met het toenemende (over)aanbod aan informatie? is daarom één van de belangrijkste vragen waar men vandaag i.v.m. de audiovisuele technieken mee te maken heeft.

EINDDOELSTELLINGEN

Op het einde van zijn opleiding zal de leerling:

- inzicht verworven hebben in de grote diversiteit van werkvormen Audiovisuele Vorming in het algemeen;
- inzicht verworven hebben in de diversiteit (zichtbare en onzichtbare) artistieke beroepen, de structuur en de organisatie daarvan;
- inzicht verworven hebben in de technieken die in de kunstwereld toegepast worden, technische en artistieke basisvaardigheden verworven hebben en kunnen toepassen voor diverse kunstdisciplines, gericht op o.m.: fotografie en multimedia;
- kennistheoretische leerinhouden beheersen m.b.t. de kunstwereld in het algemeen en de hiervoor genoemde kunstdisciplines;
- eenvoudige artistieke opdrachten kunnen realiseren:
  - individueel en in functionele samenwerkingsverbanden;
  - binnen één specifieke kunstdiscipline en interdisciplinair.

KA/AuV: FOTOGRAFIE

De basisvaardigheden rond het foto toestel met toebehoren en de donkere kamer met toebehoren worden aangeleerd. Een minimum aan theoretische kennis is nodig om op een vlotte manier de opdrachten uit te voeren en zo ook met eigen creativiteit te experimenteren.

Einddoelstellingen

Een praktische en theoretisch inzicht verwerven in de verschillende disciplines van de fotografie (bv. de camera, de lichtmeting, ontwikkeling, enz... De basiskennis en -vaardigheden m.b.t. de fotografische taal praktisch kunnen toepassen. Doelgerichte en functionele samenwerking kunnen opbouwen m.b.t. de realisatie van verschillende foto-opdrachten (bv. portret, reportage, landschap e.a.)

Leerplandoelstellingen

De leerling moet de mogelijkheid krijgen om foto's te maken die beantwoorden aan de concrete opdrachten, maar ook moeten zij de kans krijgen om eigen creatieve mogelijkheden te verwezenlijken. Het verwerken van de geschiedenis van de fotografie d.m.v. van opzoeken en persoonlijke besprekingen.

KA/AuV: VIDEO

Omschrijving en motivatie van het deelvakgebied.

In het deelvakgebied "Video" worden de basisvaardigheden om te werken met camera, microfoon en videomontagetafel aangeleerd. Hiervoor is een minimum aan theoretische kennis nodig. Het is belangrijk dat de leerlingen inzicht hebben in de manier waarop deze toestellen werken. Hun technische functies hebben weliswaar invloed op de opdrachten en experimenten die ze zullen uitvoeren.

Bedoeling is dat de leerlingen op een bewuste manier leren omgaan met deze toestellen en deze kunnen aanwenden om hun eigen ideeën en emoties in een video creatie tot uitdrukking te brengen. Men pint zich niet vast aan één of ander "genre" (fictie, reportage, multicameratechnieken enz ...) maar laat de leerlingen, indien de technieken voorhanden zijn, zoveel mogelijk met deze verschillende "technieken" kennis maken.

Kennis van de basisgeschiedenis van het medium (film en televisie).

Aanleren van eenvoudige basisprincipes van dramaturgie en scenarioschrijven.

Einddoelstellingen

Bedoeling is de leerlingen te sensibiliseren en vertrouwd te maken met de verschillende aspecten van de videoproductie. Het gaat erom via het verwerven van technische vaardigheden met videografische middelen hun creativiteit aan te spreken, te stimuleren en te ontwikkelen.

KA/AuV: MULTIMEDIA

In het deelvakgebied "Multimedia" worden de basisvaardigheden om met de computer te werken en de verschillende mogelijkheden via software om aan beeldmanipulatie te doen aangeleerd. Hiervoor is een minimum aan theoretische kennis nodig. Het is belangrijk dat de leerlingen inzicht hebben in de manier waarop de computer en de verschillende software werken. Hun technische functies hebben weliswaar invloed op de opdrachten en experimenten die ze zullen uitvoeren.

Bedoeling is dat de leerlingen op een bewuste manier leren omgaan met deze toestellen en deze kunnen aanwenden om hun eigen ideeën en emoties in multimediale creaties tot uitdrukking te brengen. Men pint zich niet vast aan één of ander "genre" maar laat de leerlingen - indien de technieken voorhanden zijn - zoveel mogelijk met deze verschillende "technieken" kennis maken.

Eindoelstellingen

Bedoeling is de leerlingen te sensibiliseren en vertrouwd te maken met de verschillende aspecten van de grammatica van de multimedia. Het gaat erom via het verwerven van technische vaardigheden van computer- en softwaregebruik hun creativiteit aan te spreken, te stimuleren en te ontwikkelen.

4.1.3.2. KV/Kunstambachten: Schilderen

De specificiteit van de AO kan bepaald worden door het organiseren van één of meerdere deelvakgebieden, binnen de KA gerelateerd aan wat momenteel bestaat als Kunstambacht, bv. schilderen.

Omschrijving van het deelvakgebied KA/Schilderen

In de AO kan het Schilderen een belangrijke component zijn bij de specificering en differentiëring van dit structuuronderdeel en de basis voor een mogelijke latere specialisatie in het HKO.

Eindoelstellingen

Het samengaan van inzicht en waarnemen resulteert in het leren omgaan met basisbegrippen zoals structureren, analyseren, abstraheren, combineren, integreren en observeren van licht, toon, kleur, vorm, structuur, enz. Dit leidt tot kennis en weten. Het betekent ook: de wereld tot zich laten spreken en er zich over verwonderen. Dit gaat gepaard met het bewust worden, het respecteren van en het doordringen in de rijkdom van de materie.

Leerplandoelstellingen

Schilderen richt zich voornamelijk op het zien en begrijpen van de wereld

- met het oog zo vlug mogelijk de juiste vormen, verhoudingen, bladvulling, toonwaarden, kleur en zijn variatie, grijswaarden in de kleur leren waarnemen;
- zo vlug mogelijk vaardigheid krijgen met materiaal en techniek;
- vertrekken van de werkelijkheid naar de vrije interpretatie.

4.1.3.3. KV/Kunstambachten: Beeldhouwen

De specificiteit van de AO kan bepaald worden door het organiseren van één of meerdere deelvakgebieden, binnen de KA gerelateerd aan wat momenteel bestaat als Kunstambacht, bv. Beeldhouwen.

Omschrijving van het deelvakgebied KA/Beeldhouwen

In de AO kan het Beeldhouwen een belangrijke component zijn bij de specificering en differentiëring van dit structuuronderdeel en de basis voor een mogelijke latere specialisatie in het HKO.

Einddoelstellingen

Het samengaan van inzicht en waarnemen resulteert in het leren omgaan met basisbegrippen zoals structureren, analyseren, modelleren, abstraheren, combineren, integreren, observeren, interpreteren, construeren en ordenen, van licht, toon, kleur, vorm, structuur, materie, basisvolumes, enz. Dit leidt tot kennis en weten. Het betekent ook: de wereld tot zich laten spreken en er zich over verwonderen.

Dit gaat gepaard met het bewust worden, het respecteren van en het doordringen in de rijkdom van de materie.

Leerplandoelstellingen

Beeldhouwen richt zich voornamelijk op het zien en begrijpen van de wereld:

- met het oog zo vlug mogelijk de juiste vormen, verhoudingen, oppervlakken, volumes, massa en ruimte, kleur en toon leren waarnemen;
- zo vlug mogelijk vaardigheid krijgen met materiaal en techniek;
- vertrekken van de werkelijkheid naar de vrije interpretatie;
- volumes, oppervlakken en materialen gebruiken en ordenen;
- het bevorderen van een autonoom denken en handelen in functie van een artistiek - creatief levenspatroon.

4.1.3.4. KV/Kunstambachten: Vrije Grafiek

De specificiteit van de AO kan bepaald worden door het organiseren van één of meerdere deelvakgebieden, binnen de KA gerelateerd aan wat momenteel bestaat als Kunstambacht, bv. Vrije Grafiek.

Omschrijving van het deelvakgebied KA/Vrije Grafiek

In de AO kan de Vrije Grafiek een belangrijke component zijn bij de specificering en differentiëring van dit structuuronderdeel en de basis voor een mogelijke latere specialisatie in het HKO.

Einddoelstellingen

Inzicht bijbrengen in de mogelijkheden van de grafiek in zowel zijn ambachtelijke vorm als zijn hedendaagse uitlopers en vernieuwingen. Via de technieken inzicht krijgen op de kracht van het tweedimensionale grafische beeld. De overgang maken van het ambacht naar het grafische in ruimere zin. Het tekenen in al zijn aspecten kunnen benutten.

Leerplandoelstelling

- Inzicht verwerven in het ambacht van de grafiek.
- Het zelfstandig en gecombineerd kunnen gebruiken van de technieken.
- Grafisch en beeldend inzicht verwerven.
- Inzicht verwerven in compositie, de essentie van een beeldopbouw.

4.1.3.5. KV/Kunstambachten: Grafische Vormgeving

De specificiteit van de AO kan bepaald worden door het organiseren van één of meerdere deelvakgebieden, binnen de KA gerelateerd aan wat momenteel bestaat als Kunstambacht, bv. grafische vormgeving.

Omschrijving van het deelvakgebied KA/Grafische Vormgeving.

In de AO kan de Grafische Vormgeving een belangrijke component zijn in de differentiëring van dit structuuronderdeel en de basis voor een mogelijke latere specialisatie in het HKO. Grafische vormgeving is een verzamelnaam voor allerlei disciplines en activiteiten: tekenen, ontwerpen, illustratie, typografie, digitale compositie, enz.

Einddoelstellingen

Essentieel is al deze aspecten op een juiste wijze samen te brengen, complexe informatie te organiseren en te presenteren met de bedoeling een adequate, effectieve communicatie tot stand te brengen. Kennismaking met de eerste beginselen van compositie en ontwerpen gebeurt hier, anders dan in de BV, met het oog op het verwerven van inzicht in wat nu een effectief communicatief visueel concept is.

Leerplandoelstellingen

- Inzicht bijbrengen in grafische technieken en visuele communicatie;
- inzicht verwerven in de creatieve mogelijkheden en werkinstrumenten zowel ambachtelijk als digitaal;
- ontwikkelen van visualisatie, van verbeelding en van het conceptueel vermogen;
- onderzoek naar de beeldende mogelijkheden van de leerling. Het antwoord op een opdracht is een standpunt en onderhevig aan kritiek, m.a.w. het resultaat bezit beeldende kwaliteiten of niet, heeft inhoud of is louter formeel.

Er wordt gewerkt rond typografie, lay-out en de woord-beeld synergieën. De impact hiervan op inhoud, en de adequatie in functie van het gekozen medium worden bestudeerd. Volgende deelaspecten zijn hierin belangrijk:

- illustratie;
- typografie;
- digitale beeldvorming.

Illustratie

Er wordt gewezen op de affiniteit met het KV Waarnemingstekenen. Aandacht voor verschillende illustratiestijlen in functie van de aard van de opdracht: wetenschappelijke, literaire, conceptuele, kinderillustratie, enz...

Doelstellingen:

- inzicht verwerven in de belangrijkste illustratiestijlen:
  - illustratiecirkel, -technieken, het Grafisch Gestalt;
  - illustratievormen, eigenschappen van de gebruikte materialen en technieken;
  - de communicatiebehoefte of de functionele visualisatievorm;
  - in de onderscheiden stappen van het ontwerpproces: de ideeschets, de conceptproef, het presentatieontwerp;
- het toepassen van verschillende soorten illustratievormen.

Typografie

De leerlingen krijgen een theoretische introductie en leren omgaan met een aantal elementaire begrippen. Verder maken ze kennis met het manueel lettertekenen en maken ze een aantal eenvoudige toepassingen. Aandacht voor de verschillende typografische stijlen (incl. historische) in functie van de aard van de opdracht.

Doelstellingen:

- inzicht verwerven in de belangrijkste illustratiestijlen;
  - typografische stijlcirkel;
  - het Grafisch Gestalt;
  - visueel management;
  - DTP, IT
- Toepassen van verschillende soorten typografie.

Digitale beeldvorming

Naast getekende, fotografische of gedigitaliseerde illustraties komen regelmatig mengvormen voor. De leerlingen leren bepaalde opdrachten geheel of gedeeltelijk met behulp van computertechnieken afwerken. Gestreefd wordt naar een evenwichtige verdeling tussen de manueel ambachtelijke vaardigheden en de elektronische mogelijkheden. Ontwerpen, illustraties en typografie worden meer in hun onderlinge samenhang geconcipieerd.

Doelstellingen:

- inzicht verwerven in de mogelijkheden en beperkingen van digitaal-electronisch ontwerpen met de computer en het leren werken met de specifieke doelgerichte grafische programma's;
- inzicht hebben in beeld- en visualisatievormen hoe omgaan met beeldmateriaal:
  - beeldresearch;
  - illustratieve mengvormen.

4.1.3.6. KV/Kunstambachten: Ruimtelijke Vormgeving

De specificiteit van de AO kan bepaald worden door het organiseren van één of meerdere deelvakgebieden, binnen de KA gerelateerd aan wat momenteel bestaat als Kunstambacht, bv. Ruimtelijke Vormgeving.

Omschrijving van het deelvakgebied KA/Ruimtelijke Vormgeving.

In de AO kan de Ruimtelijke Vormgeving een belangrijke component zijn in de differentiëring van dit structuuronderdeel en de basis voor een mogelijke latere specialisatie in het HKO. Het KA/Ruimtelijke Vormgeving onderzoekt alle beeldende ruimtelijke vaardigheden. Het staat naast en is een uitbreiding van BV/3-dim.

Basisdoelstellingen:

- de verschillende aspecten van de ruimtelijke beeldende vorming worden aangeraakt met de bedoeling de leerling zo'n breed mogelijk inzicht in de ruimtelijke kunsten te geven: van de driedimensionale kunst, de beeldhouwkunst, de installiekunst en de scenografie tot architectuur en binnenhuisarchitectuur;
- de leerlingen maken kennis met de verschillende invalshoeken en onderzoeken de raakpunten. Ze komen zo tot interdisciplinaire inspiratie. Door de opdrachten steeds vanuit een ander, verschillend facet van de ruimtelijke kunsten te benaderen, worden verbanden gelegd;
- de leerlingen documenteren zich rond het onderwerp, naast de informatie, de kunsthistorische voorbeelden en achtergronden die door de leraar worden aangereikt;
- daardoor wordt een theoretische bagage opgebouwd in de in eerste instantie atelier/praktijkuren en kan de leerling zichzelf situeren binnen het actueel artistiek landschap.

Leerplandoelstellingen:

- inzicht verwerven en kunnen analyseren van een ruimte, interieur of exterieur;
- een boeiend artistieke ingreep kunnen doen in een ruimte en iets zijn plaats kunnen geven in de (een) ruimte;
- een beeldend, inhoudelijk en specifiek verhaal kunnen vertalen naar het ruimtelijke en naar de daarbij horende materialen.

4.2. Uitbreidingsdoelstellingen

Vermits de individuele uitwerking van het (een) onderzoek en de uitvoering van de opdracht(-en) zoals geformuleerd door de leraar van het desbetreffende KV

- binnen de in dit vakleerplan geformuleerde leerinhouden
- volgens de bovengenoemde algemene en basisdoelstellingen

de leerling steeds dwingt/vraagt een standpunt in te nemen, dat op dat ogenblik zijn hoogste "kunnen" weergeeft, en de individuele begeleiding binnen de KV van die aard is dat deze hem helpt/stimuleert voortdurend zijn grenzen af te tasten en te overschrijden, resp. te verleggen, zijn in deze zin uitbreidingsdoelstellingen initieel en onlosmakelijk verankerd in de basisdoelstellingen.

4.3. Vakoverschrijdende doelstellingen

Het is de betrokken leraar die, binnen het structuuronderdeel AO waar hij het KV/WT, KV/BV en/of het KV/KA geeft, de opdrachten en oefeningen dermate formuleert dat ze kaderen binnen dat bepaald structuuronderdeel en het bepaald niveau,

- binnen de in dit vakleerplan geformuleerde leerinhouden
- volgens de bovengenoemde algemene en basisdoelstellingen.

Hij zal hierbij daarenboven ook rekening houden met de vakoverschrijdende thema's zoals vastgelegd in de eindtermen 3^e graad, te weten:

- leren leren;
- sociale vaardigheden;
- opvoeden tot burgerzin;
- gezondheidsopvoeding;
- milieu-educatie en ze, waar mogelijk, accentueren en duiden

en dit in optimaal overleg met de leraars algemene vakken, zodat een coherente visie en uitwerking garant staat voor de realisatie.

5. LEERINHOUDEN ALGEMEEN

De taal van de BEELDENDE KUNSTEN

De eerste noodzaak bij de benadering van een beeldend kunstwerk tekening, schildering, beeldhouwwerk, foto, film, architectuur of design, is het aanvaarden dat de visuele taal van de Beeldende Kunsten volledig op zichzelf staat, los van het geschreven of gesproken woord.

Hieruit volgt dat we de taal der visuele organisatie en communicatie moeten leren precies zoals we een vreemde taal moeten aanleren willen we de mensen die deze taal spreken verstaan en met hen communiceren.

De taal der Beeldende Kunsten is uitsluitend opgebouwd uit zuiver visuele elementen: kompositie van o.m. vorm, lijn, structuur, kleur, toon, textuur, licht en ruimte, (meestal in onderling verband) en dit zowel in 2- als 3-dimensionale verschijningsvorm.

Deze elementen zijn gelijkwaardig, maar daarom niet onderling verwisselbaar, met grammatica en woorden in taal en schrift.

Het gedragsniveau waarop de leerinhouden worden aangebracht in de tweede graad, beperkt zich niet tot weten dat, inzien en toepassen onder begeleiding, maar zet de leerling ook aan en stimuleert zelfstandig onderzoek, zelfstandig werk, groepswork, eventuele ervaring in de beroepswereld van het betreffende structuuronderdeel, vakoverschrijdend denken en handelen.

De volgende opsomming der leerinhoud is rationeel, het is een duiding, dus artistiek-intuïtief ontoereikend, uiteraard vatbaar voor uitbreiding en herformulering: het is de kar, maar niet de weg.

Van de leraar wordt verwacht dat hij voldoende inzicht heeft om de moeilijkheidsgraad van een onderwerp of opdracht te bepalen in functie van het leerjaar, de leerling en het klassenpeil, om de voorgestelde thema's door aangepaste opdrachten verder uit te bouwen.

Bij het bepalen van een lesonderwerp, waarbij enerzijds een technisch en anderzijds een creatief en inzichtelijk doel betrokken is, kan een keuze worden gemaakt uit een samenhang van verscheidene plastische problemen (langs inductieve of deductieve weg).

De elementen van de beeldtaal

De twee basiselementen van de vorm zijn:

- de structuur die uitgedrukt wordt door de relatie der vlakken, massa en ruimte;
- het oppervlak of drager dat uitgedrukt wordt door kleur, toon en textuur.

Er zijn een oneindig aantal variaties mogelijk in de wijze waarop kunstenaars deze elementen weten te combineren om de harmonie of het contrast te bereiken in de formele opbouw van het werk. In een schilderij bijvoorbeeld kan harmonie bereikt worden door bepaalde vormen te herhalen, en contrast door het gebruik van verschillende kleuren, of precies het omgekeerde, contrasterende vormen en harmonie in kleur.

De opbouw van vlak, massa en ruimte vraagt een analytische en intellectuele benadering van de structuur (o.a. in de klassieke kunst). De elementen kleur, licht, toon, textuur en materie zijn meer van emotionele aard, expressief geladen en gevoelig, en overheersen daarom bv. in de romantische kunst, vaak ook ten koste van de structuur.

Waar de schepping van vormen en lijnen onuitputtelijk is, wordt de rijkdom van de visuele taal verder uitgebreid door het aanwenden van kleur, toon en textuur op het oppervlak, incl. het aanwenden van de meest geavanceerde audiovisuele middelen en technieken. De leerling moet een zo veelvuldig en verscheiden mogelijk contact kunnen hebben met de middelen die hem toelaten de beeldtaal te gebruiken en dit van bij de aanvang.

De leerinhoud- en leerstofafbakening is geen strak te volgen schema, maar biedt slechts één van de vele mogelijkheden om de beeldtaal te omkaderen. Het laat ruimte voor een dynamische en creatieve aanpak. Het is de betrokken leraar die, binnen het structuuronderdeel waar hij het KV/WT, het KV/BV en/of het KV/AV geeft, de opdrachten en oefeningen dermate formuleert dat ze kaderen binnen het structuuronderdeel AO 3^e Graad.

De aspecten van de beeldtaal zijn zo talrijk, dat elke lijst of opsomming bij voorbaat als onvolledig mag worden beschouwd, daarom ter illustratie, slechts enkele voorbeelden.

Volgende aspecten van de beeldtaal komen steeds aan bod:

1. **het waarnemingstekenen en de beeldende vorming als medium**
d.w.z. als drager van gevoel, van betekenis, van esthetisch inzicht, van sfeer, van besef, van expressie en creativiteit en in die zin alomvattend;
2. **de basisvormen: driehoek, vierkant, cirkel & de basisvolumes: bol, piramide, kubus** en alle andere geometrische figuren en volumes, regelmatige en onregelmatige veelhoeken, ellipsen en ovalen;
3. **organische figuren en vormen**
uit o.m. fauna & flora, zoals zij o. m. terug te vinden zijn in het ornament, ... maar ook in de studie van het menselijk lichaam, geheel en in onderdelen, details;
4. **de structuur**
opbouw der samenstellende delen: de geleidingen, en de proportieleer, inclusief de studie van de Gulden Snede en de andere klassieke schoonheidsanon's;
5. **diverse compositiemogelijkheden**

en hun betekenis in functie van beeld, vorm, functie, decoratie, inhoud, betekenis, techniek, materie... en zeer in het algemeen **de bladspiegel**. Ook het belang van de restvorm in deze context dient te worden onderkend en bestudeerd.

6. de **kleur** in zijn oneindig talrijke verschijningsvormen en schakeringen, incl. de studie van de grijswaarden (tonen), maar ook als expressiemiddel, ruimteschepper, drager van inhoud, ... het **licht**, als zichtbaarmakend element van alle beeldende middelen.
Alle zichtbare en tastbare **texturen** in al hun mogelijke combinaties tegenover elkaar, naast en/of door elkaar.

5. 1. 1. Onderzoek en studie van de beeldtaal

De elementen van de beeldtaal.

Beeldvorming: waarneming en beeldanalyse.

De leerlingen kennen het ontstaan van de beeldvorming en de elementen van de beeldtaal

1. op basis van de waarneming, de studie van de natuur: het waarnemingsbeeld (= realistisch sensorisch of fysio-plastisch): KV/Waarnemingstekeningen,
  2. op basis van de eigen creatieve fantasie: het voorstellingsbeeld (= idealistisch: imaginatief of ideo-plastisch)
- tussen 1 & 2 staat
- het eidethische beeld (= herinneringsbeeld)
  - het intellectueel realisme, de kindertekening
3. Door verwerking van de waarneming met de eigen fantasie (= sensorisch & imaginatief, fysio- & ideoplastisch)

2 & 3 behoren tot het terrein van de Beeldende Vorming en van de Architecturale Vorming.

4. De studie van kunstwerken uit heden & verleden (BI) is onlosmakelijk gekoppeld aan alle Kunstvakken.

5.1.2. Eigen creatie, het uitvoeren van de opdrachten

De leerlingen kunnen een eigen creatie realiseren door waarnemingsbeelden en/of elementen van de beeldtaal te ordenen volgens compositorische begrippen (over harmonie) en uit te voeren door middel van beeldende technieken.

5.2.1. KV/Waarnemingstekenen: leerinhoud.

De waarneming in al zijn ruime betekenis, ligt aan de basis van elke opleiding binnen het beeldend terrein. Zij levert ons een “beeldenschat” op, vergelijkbaar met het verwerven van een “woordenschat”, de grammatica van de beeldtaal. Het is vanzelfsprekend dat het WT niet als een alleenstaande discipline mag worden beschouwd, maar wel als een hulpmiddel om inzicht te verwerven, ideeën en concepten te noteren en te onderzoeken. Door de wisselwerking met andere praktijkgebieden kan een samenhang in de totaliteit van de opleiding bewerkstelligd worden.

Slechts dan kan WT door de leerlingen, getoetst worden in het globaal aangeboden pakket om te resulteren in een bredere uitbouw van hun beeldende taal. Dit proces van vakoverschrijdend leren denken werkt motiverend, inspirerend en draagt ertoe bij de persoonlijkheid van de jonge mens te ontwikkelen. Waarnemen is de verzameling van zien, horen, tasten, ruiken, proeven. Deze zintuigen vormen een georganiseerde éénheid. Eén zintuig kan daarbij dominant zijn, maar de andere blijven steeds ondergeschikt meespelen. Het gaat om:

- een actieve vorm van zien;
- in zich opnemen;
- het zichtbaar maken van waargenomen werkelijkheid;
- het gestalte geven in eigen beeldtaal.

Hierbij telkens weer rekening houdend met volgende begrippen:

- grootte - plaatsing - richting - achtergrond;
- ruimte - ruimtewerking - volume;
- beweging;
- contrast - herhaling - ritme;
- organisatie - ordening - compositie;
- evenwicht - harmonie;
- vorm - kleur;
- diepte;
- lichtwerking - clair-obscur;
- tonaliteiten - grijswaarden;
- sfeer - stemming;

en de onderliggende relaties ervan zien en op meer complexe wijze toepassen.

5.2.2. KV/WT: leerinhoud, qua onderwerp en thema's, naar niveau en naar moeilijkheidsgraad

Men bouwt verder op de ervaringen, de verworvenheden en de leerinhouden uit het ateliergebeuren van de 2e graad, maar de accenten worden meer gelegd op het zelfstandig hanteren van de waarneming. Vooral voor de nieuwe leerlingen is hier een inhaalmanoeuvre via bijlessen aan te raden.

Naast de neutrale, objectieve studie kan men dan door subjectieve benadering van een al dan niet zelfgekozen onderwerp, tot een eigen uitdrukkingwijze of taal komen: het WT als medium. In de 3e graad concentreert men zich dan ook vooral op:

1. tekenen naar ornament.
2. tekenen naar plaasteren bustes.
3. schetsen naar landschap en architectuur, binnen en buiten, met een grotere moeilijkheidsgraad, o.m. betreffende complexiteit. incl. beelden in stad en landschap.
4. schetsen van dieren, huis- tuin- en hoevedieren.
5. studie van het figuur, schetsen en tekenen naar levend model, inclusief het naaktfiguur, ook in beweging, zowel schetsen als doorgedreven tekeningen, zowel het ganse figuur als deelaspecten, zowel stilstaand als in beweging

Dit als voorbereiding op de ingangsproof HKO vooral in deze studierichting die voorbereidt op Hoger Onderwijs van één of twee cycli, specifiek: Beeldende Kunsten.

Deze leerinhoud betreft de fundamentele kennis en de grondbeginselen van het Waarnemingsteekenen, zodat deze moeilijk expliciet kan gediversifieerd worden naar de verschillende structuuronderdelen.

De leerinhoud- en leerstofafbakening is immers, zoals hoger gesteld, geen strak te volgen schema, maar biedt slechts één van de vele mogelijkheden om de beeldtaai te omkaderen. Het laat ruimte voor een dynamische en creatieve aanpak. Het is de betrokken leraar die, binnen het structuuronderdeel waar hij het KV/WT geeft, de opdrachten en oefeningen dermate formuleert dat ze kaderen binnen dit bepaald structuuronderdeel en het bepaald niveau.

In de AO zal, waar mogelijk, de klemtoon gelegd worden op dat wat specifiek is aan de vrije kunsten (het ongebonden karakter) of op wat specifiek is voor de toegepaste kunsten (het utilitaire).

5.2.3. KV/WT Beeldende Materialen

Elk middel of materiaal dat tot "beeldvorming" leidt is bruikbaar, maar ook niet steeds noodzakelijk. Volgende opsomming is dus geen beperking, maar ook niet steeds noodzakelijk:

- potlood, negro, pastel, krijt (vet-droog), conté, kleurpotlood;
- houtskool;
- profielpen, rietpen, balpen, ballonpen, (en alle andere pennen);
- inkten, o.a. Oost-Indische Inkt, bisterts, ecoline, ...
- stiften, penselen, borstels, ...
- aquarel, gouache, acrylverf (en alle andere verven);
- diverse dragers en hun texturen, formaten: papier (blinddruk, collage, decollage,, ...), tekenkarton, linnen, hout, ...
- afdruk (lino, monotype, ets).

5.2.4. KV/WT Beeldende Technieken

Alle technieken kunnen in principe worden gebruikt, in zoverre zij geen al te omslachtige ambachtelijke voorkennis vereisen. Combinatie van o.m. alle bovengenoemde materialen onderling en een studie der verwerking van deze middelen op verschillende dragers dienen een experimentele houding tegenover de beeldende middelen te stimuleren om te komen tot een snelle en adequate lijnvoering en hantering van de diverse materialen.

Tekentechnieken (algemeen):

1. tekeningen kunnen uitvoeren in technieken zoals: potlood, kleurpotloden, pen, stift, houtskool en krijt en alle andere dingen die visuele tweedimensionale sporen nalaten, maar ook kerven in hout, tekenen in het zand, rook in de lucht,...
2. tekeningen kunnen uitvoeren in gemengde grafische technieken (krijt en inkt, pastel en potlood, houtskool en inkt, ...)
3. het tekenmaterieel op een efficiënte wijze kunnen gebruiken.

Wanneer het resultaat het beoogde doel, o.a. qua inhoud en vorm, perfect weergeeft, is de gebruikte techniek de facto correct, m.a.w. er bestaat in de kunst niet zoiets als de techniek om de techniek, wel in de toegepaste kunsten of kunstambachten en ook hier slechts op het allerlaagste niveau!

De leerling onderzoekt ze op zelfstandige en persoonlijke manier:

- hij leert ze juist gebruiken en toepassen in functie van de persoonlijke inhoud- boodschap,
- hij leert de eigenheid van elk materiaal te respecteren,
- hij bestudeert de wijze waarop materialen in kunstwerken aangewend worden en toetst die in eigen werk,
- hij leert hoe de keuze en het gebruik van een materiaal bepalend kan zijn voor het resultaat,
- hij experimenteert met de verschillende materialen en hun mogelijke combinaties.

5.3. KV/Beeldende Vorming. Leerinhoud.

De aangeboden basis is ruim en kan nooit in vaste leerstof afgebakend worden. Volgende leerinhouden komen o.m. aan bod:

- de beeldende middelen, technieken en materialen in relatie tot inhoud en boodschap.
- de werking van de beeldende middelen, technieken en materialen als organisch geheel en hun respectievelijke functie met betrekking tot de vormgeving en de expressiemogelijkheden.
- de verworven esthetische begrippen in onderlinge relatie brengen en in het eigen werk integreren.
- de beeldtaal zien als een code, een geheel van tekens met een bepaalde betekenis in relatie tot elkaar en tot de inhoud.

5.3.1. Indeling der visuele vormen

De eerste grote indeling neemt het twee- of driedimensionaal karakter als uitgangspunt: bv. de opdeling van de beeldende kunst in schilder- en beeldhouwkunst.

- TWEE-DIMENSIONAAL: bevinden zich alle in het platte vlak.
- DRIE-DIMENSIONAAL: spreekt meer zintuigen aan en stelt andere problemen, daar de vorm steeds visueel verandert en men, om hem volledig op te nemen, erlangs moet lopen.

Tussen twee- en drie-dimensionale vorm situeren zich de teksturen en het reliëf.

5.3.2. Een opdeling van de leerinhoud naar vormverschijnen binnen het vlak of in de ruimte

met andere woorden:

1. tweedimensionaal, of
2. driedimensionaal.

Deze opdeling kan eventueel de basis vormen voor het duiden van deelvakgebieden Vrije Beeldende Vorming, resp.

- BV/2-dim;
- BV/3-dim;
- en/of BV/2- en 3-dim.

De beeldende middelen waarmee de leerling in de 2de graad reeds kennis heeft gemaakt, worden nu verder uitgediept:

- hij onderzoekt de specifieke mogelijkheden van de verschillende middelen en leert ze op een zelfstandige en bewuste manier toepassen;
- hij leert inzien dat elk beeldend middel, hoe eenvoudig ook, een interessant gegeven kan zijn om vorm te geven aan een inhoud;
- hij herkent de beeldende middelen in kunstwerken en toetst ze aan eigen werk;
- door studie van kunstwerken en/of andere kunsttakken leert hij hoe deze middelen omgezet worden in een eigen beeldtaal.

5.3.2.1. Beeldende Vorming: twee dimensionaal

Alle leerinhouden met betrekking tot het platte vlak.

Men bouwt verder op de ervaringen, de verworvenheden en de leerinhouden uit het ateliergebeuren van de 2e graad, o.a.:

A. Figuratie:

- registratie van de werkelijkheid: fotografisch nauwkeurig - schetsmatig
- analyse van de werkelijkheid: ontleding, opbouw (geledingen), synthese
- interpretatie van de werkelijkheid: selectie: elimineren – invoeren; stileren
- materiaal weergave

B. Formeel, abstract – geometrisch:

- de richtingen;
- structuur;
- lijn, vlak, lijn & vlak;
- de basisvormen;
- geometrische composities;
- contrasten wit-zwart, studie grijswaarden;
- kleurstudie Itten, Gerritsen, ...;
- begrippen:
  - schaal;
  - verhouding;
  - grootte;
  - relatie toonwaarde – kleurwaarde;
  - identisch - analoog – congruent;
  - krachtlijnen van de basisvormen;
  - contrasten qua kleur, vorm en materiaal.

C. Combinatie van A en B

in gerichte opdrachten, o.a. gerelateerd aan de klassieke ornamentleer.

De bovengenoemde leerinhouden van de tweede graad worden in de derde graad gedeeltelijk hernomen, met een grotere moeilijkheidsgraad en in complexere combinaties, en verder uitgediept in o.m. volgende aspecten:

Leerinhouden 1^e en 2^e jaar 3^e graad:

- **textuur**
- **structuur**, incl. vormanalyse
- de **basisvormen**, incl. kleurenleer driehoek, vierkant en cirkel
- **patroon <-> motief**

- **figuratie**, bv. het portret, incl. de karikatuur.
- **organisch <-> geometrisch**
- **natuur <-> cultuur**
- **ruimte**, bv. weergave 3^e dim. in 2-dim. medium
- **tijd/beweging**, (o.a. van fotografie -> film)
  - bv. weergave beweging in 2-dim. medium
  - bv. mechanische aspecten van beweging, zowel technisch als anatomisch
- **afleiding werkelijkheid**
  - bv. stileren/abstraheren
  - bv. verbeeldingsoefening
- **constructie, functie, decoratie, betekenis**
  - bv. Klassieke Orden en het bouwornament
  - bv. het ornament als betekenisdrager
- **stijlanalyse**, de kunst in de ruimst mogelijke sociale context bv. een stijlkritische analyse en synthese

De opdrachten in het 1^e jaar 3^e graad zijn eerder gericht op de formele aspecten van de beeldtaal. Met de ervaring en inzichten die als verworven mogen worden beschouwd, is de uitdieping ervan in het 2^e jaar 3^e graad eerder gericht op de abstract/filosofische benadering en onderzoek van de beeldtaal.

5.3.2.2. Beeldende Vorming: drie dimensionaal

Alle leerinhouden met betrekking tot de ruimte, incl. het reliëf.

Men bouwt verder op de ervaringen, de verworvenheden en de leerinhouden uit het ateliergebeuren van de 20 graad, o.a.

A. Figuratie:

- registratie en analyse van de werkelijkheid: ontleding, opbouw (geledingen), synthese
- interpretatie van de werkelijkheid
- materiaalstudie

B. Formeel: abstrakt - geometrisch, reliëf en vrijstaande vorm:

- de richtingen
- structuur: lijn, vlak, lijn en vlak, volume
- de basisvormen en basisvolumes, geometrische composities
- contrasten wit-zwart, studie grijswaarden
- kleurstudie met betrekking tot de ruimte
- begrippen:
  - schaal, verhouding, grootte
  - relatie toonwaarde – kleurwaarde
  - identisch - analoog – congruent
  - krachtlijnen van de basisvolumes
  - van reliëf tot ruimtelijkheid
  - contrasten qua kleur, vorm & materiaal

C. Combinatie van A en B

in gerichte opdrachten, gerelateerd aan de overgang van reliëf naar vrijstaande vorm.

Leerinhouden 10 en 20 jaar 30 graad, o.a.:

- textuur en reliëf
- van reliëf naar volume
- structuur
- onderzoek basisvormen en basisvolumes
- doorboring en penetratie
- omzetting vlakke compositie
  - in reliëf
  - in volume
- afleiding werkelijkheid, reliëf/vrijstaande vorm
  - stilleven
  - portret
- organisch <-> geometrisch (bv. studie skelet)
- analyse en synthese:
  - gebruiksvoorwerp
  - schilderij
  - architectuur (gebouw)

Opmerking bij 3.2.1. en 3.2.2.: de leerinhoud is zeer omvangrijk, de tijd beperkt. Alleen een weldoordacht en afgewogen programma, getoetst aan de praktijk, staat borg voor het realiseren van de geformuleerde doelstellingen. Daarom zal men de opdrachten dermate formuleren dat de essentiële leerinhouden voldoende aan bod, komen en uitgediept worden.

5.3.3. KV/BV Beeldende Materialen

Elk middel of materiaal dat tot "beeldvorming" leidt is bruikbaar, maar ook niet steeds noodzakelijk.

5.3.4. KV/BV Beeldende Technieken.

Alle technieken kunnen in principe worden gebruikt, in zoverre zij geen al te omslachtige ambachtelijke voorkennis vereisen. Combinatie van o.m. alle bovengenoemde materialen onderling en een studie der verwerking van deze middelen dienen een experimentele houding tegenover de beeldende middelen te stimuleren om te komen tot een adequaat gebruik en hantering van de diverse materialen.

Wanneer het resultaat het beoogde doel, o.a. qua inhoud & vorm, perfect weergeeft, is de gebruikte techniek de facto correct, m.a.w. er bestaat in de kunst niet zoiets als de techniek om de techniek, wel in de toegepaste kunsten of kunstambachten en ook hier slechts op het allerlaagste niveau !

De leerling onderzoekt ze op zelfstandige en persoonlijke manier:

- hij leert ze juist gebruiken en toepassen in functie van de persoonlijke inhoud - boodschap,
- hij leert de eigenheid van elk materiaal te respecteren,
- hij bestudeert de wijze waarop materialen in kunstwerken aangewend worden en toetst die in eigen werk,
- hij leert hoe de keuze en het gebruik van een materiaal bepalend kan zijn voor het resultaat,
- hij experimenteert met de verschillende materialen en hun mogelijke combinaties.

5.4. KV/KA: leerinhoud

De specificiteit van de AO wordt o.a. bepaald worden door het organiseren van één of meerdere deelvakgebieden, binnen de KA gerelateerd aan wat momenteel bestaat als Kunstambacht, bv. Audiovisuele Vorming, Schilderen, Beeldhouwen, Vrije Grafiek, Grafische Vormgeving, Ruimtelijke Vormgeving, ...

De 3e graad Artistieke Opleiding heeft voornamelijk als doel de leerlingen te laten doorstromen naar het Hoger Onderwijs, in het bijzonder op HOLT en HOKT, studiegebied Beeldende Kunsten.

De Artistieke Opleiding is een artistieke initiatie die de leerlingen vertrouwd maakt met de verschillende expressiemogelijkheden van de visuele media.

- KV/KA.: Audiovisuele Vorming
- KV/KA.: Schilderen
- KV/KA.: Beeldhouwen
- KV/KA.: Vrije Grafiek
- KV/KA.: Grafische Vormgeving
- KV/KA.: Ruimtelijke Vormgeving

De Kunstambachten mogen niet als een alleenstaande discipline worden beschouwd, maar in tegen deel als een hulpmiddel om verworven inzichten, ideeën en concepten te noteren en te onderzoeken. Via de wisselwerking met andere praktijkgebieden en algemene cultuur kan men een samenhang in de totaliteit van de opleiding garanderen.

Dit proces van vakoverschrijdend denken werkt motiverend en inspirerend en draagt er toe bij om de persoonlijkheid en de algemene cultuur van de jonge mens te helpen ontwikkelen.

Het gedragsniveau waarop de leerinhouden worden aangebracht in resp. de tweede en derde graad, beperkt zich niet tot weten dat, inzien en toepassen onder begeleiding, maar zet de leerling ook aan

en stimuleert zelfstandig onderzoek, zelfstandig werk, groepswork, eventuele ervaring in de beroeps-wereld van het betreffende structuuronderdeel, vakoverschrijdend denken en handelen.

5.4.1. KV/KA.: Audiovisuele Vorming

De audiovisuele vorming in het 3e graad AO heeft als doel de leerlingen te confronteren met de audi-ovisuele beeldtaal en deze grondig te analyseren en uit te diepen. Bedoeling is dat de leerlingen op een bewuste manier leren omgaan met audiovisuele toestellen: het is leren de audiovisuele taal zelf te hanteren en te manipuleren.

5.4.1.1. Het leren hanteren van de audiovisuele beeldtaal

Binnen dit leerplan wordt met de audiovisuele beeldtaal bedoeld: de wijze waarop "informatie" speci-fiek gestructureerd wordt in o.m. de verschillende deelvakgebieden **fotografie, video, multimedia**.

1. Kennis

Het is belangrijk dat de leerling een algemene basiskennis krijgt omtrent de geschiedenis van de fotografie en van de multimedia: inzicht in de verschillende stromingen, opvattingen, kunstenaars die op eigenzinnige manier met de verschillende media hebben gewerkt en de grammatica hier-van gevormd hebben.

2. Inzicht.

De leerling moet laten zien dat hij die kennis verwerkt heeft en er persoonlijk mee kan omgaan. Dit moet natuurlijk tot uitdrukking worden gebracht in de praktische oefeningen. Inzicht heeft hier dui-delijk de functie van brug tussen theorie en praktijk.

3. Vaardigheden

Het praktisch leren omgaan het foto toestel, de videocamera en de computer. Hiervoor is even-eens een minimum aan theoretische basiskennis nodig. Alles wat aan de praktische realisatie voorafgaat is hier eveneens op zijn plaats: hoe een idee (dat tot een uitwerking moet leiden) tot een mededeelbaar geheel formuleren.

4. Creativiteit

Bedoeling is zoveel mogelijk de verbeelding te stimuleren en te laten werken. Indien de leerling met de grammatica van de audiovisuele beeldtaal kennis heeft genomen, deze geassimileerd heeft, ermee kan omgaan en er een kritische houding tegenover ontwikkeld heeft, zal hij ook in staat zijn deze toe te passen in de concrete realiteit. Vanzelfsprekend kan creativiteit niet worden aangeleerd, wel gestimuleerd, en is ze een synthese van kennis, inzicht en vaardigheden.

5.4.1.2. Leerinhoud van de audiovisuele beeldtaal

De volgende opsomming der leerinhoud is rationeel, het is een duiding, dus artistiek-intuïtief ontoereikend, uiteraard vatbaar voor uitbreiding en herformulering. Het is de kar maar niet de weg.

1. Grammatica van de fotografie

licht, kleur, compositie...

2. Grammatica van de video

invloed van licht en kleur, *découpage* van een scène, weergave van de ruimtelijke dimensie, weergave van een concrete situatie, verhouding tussen acteurs/personen die gefilmd worden, verhouding tussen de verschillende beeldgroottes, montagetechnieken (bv. de verschillende beeldovergangen ...) enz....

3. Grammatica van de multimedia

In feite is het een hergroepering van de vorige onder een " nieuwe communicatievorm via computerscherm. (programma's, cd-rom, Internet, ...

Al deze elementen dienen dus door de leerling aangeleerd te worden ermee leren omgaan door ze zelf uit te proberen.

5.4.1.4. Beeldende materialen

- Elk middel of materiaal dat tot "beeldvorming" leidt is bruikbaar. Volgende opsomming is dus geen beperking en ook niet steeds noodzakelijk
- fotoemulsie, ... (fotofilm, fotopapier, ...)
- fototoestel en andere benodigdheden
- ontwikkelset: film en papier (DOKA)
- computer (+ randapparatuur en de vereiste software)

5.4.1.5. Beeldende technieken

Alle technieken kunnen in principe worden gebruikt, in zoverre zij geen al te omslachtige ambachtelijke voorkennis vereisen. De leerling onderzoekt ze op zelfstandige en persoonlijke manier en de leraar stimuleert een experimentele houding tegenover de audiovisuele middelen en technieken, o.m. wat betreft

- fotografie
- video
- multimedia

5.4.2. KV/KA: Schilderen

Leerinhoud

Studie van grijs- en kleurwaarden

A. Grijswaarden

- Stilleven, geometrisch en/of organisch opgebouwd (incl. landschap en/of stadszicht)
  - 3-tonen-systeem: wit - grijs - zwart
  - grisaille: warme en koude kleuren mengen tot genuanceerde grijswaarden
- Figuratie, (zelf-)portret en/of figuurstudie
  - in grisaille (gemengde warme en koude kleuren)

B. Kleur: kleur mengen + complementariteit

- Stilleven, geometrisch en/of organisch opgebouwd (incl. landschap en/of stadszicht)
  - monochroom: één kleurdominantie + contrasten door complementariteit
  - beperkt kleurenpalet
  - studie zelfgekozen fragment uit een groter geheel
  - stilering: impressie - expressie - abstractie - schema
- Figuratie, (zelf-)portret en/of figuurstudie
  - in primaire kleuren
  - in gemengde kleuren

5.4.3. KA:Beeldhouwen

Leerinhoud

Studie van oppervlakken, volumes en materialen; onderzoek van het ruimtelijke

A. Reliëf: verticaal - horizontaal.

- Landschap en/of stadszicht.
  - Geometrisch en/of organisch opgebouwd
  - modelleren, in klei, gips, ...
  - afgieten in gips
  - combinatie van 2 materialen
  - half vrijstaand
- Hoog en laag reliëf. Boetseren.
- Stilleven. Geometrisch en/of organisch opgebouwd.
  - schetsmodel (reliëf) + ruimtelijke compositie.

B. Volume. Figuratie.

- Portretstudie, (zelf-)portret
  - studie, realisatie en/of interpretatie.

- Figuurstudie.
  - studie verhoudingen en vormtaal
  - geometrisch - stilering - constructie

5.4.4. KV/KA: Vrije Grafiek

Leerinhoud

Initiatie in enkele elementaire grafische druktechnieken, o.a.:

- hoogdruk: lino en/of houtsnede
- vlakdruk: monotypes
- diepdruk: etsen, incl. droge naald

- **Hoogdruk:** lino en/of houtsnede, o.m.:
  - steek oefeningen lino: groot, klein, kruiselings
  - rechte en ronde vormen, toon overgangen
  - componeren van een beeld, het laten steunen op eenvoudige verhoudingen zwart/wit (+ kleurblok)
  - snij-oefening afb. object. + kleurachtergrond
  - studie druktechnieken, handmatig en/of met de pers afdrukken (incl. oefeningen), papiersoorten, ...
  - interpreteren van een tekening met penseel en/of pen

- **Vlakdruk:** monotypes, o.m.:
  - relatie tot het KV -KA./Schilderen
  - op zink en/of plexiplaat - met zwarte en/of kleurinkt
  - modelleren in de inkt door: krassen, bijschilderen, wegnemen. Een hoeveelheid materialen kunnen inzetten bij het maken van een beeld.
  - oef. vrije penseel structuur
  - studie zwarten, grijzen, kleur. Studie van de grijzen en van de afdruk op droog en/of bevochtigd papier.
  - studie druktechnieken en papiersoorten

- **Diepdruk:** etsen, incl. droge naald, o.m.:
  - plaatpreparatie en bijtechnieken. Theorie en/of praktische voorbeelden
  - lineaire oef., incl. arceringen en lijntekening - pentekening naar natuur - studie licht - donker, 1^e en 2^e staat - droge naald, principe en voorbeelden - studie aanverwante druktechnieken, papiersoorten, ...

Materiegevoeligheid

- een experimentele omgang met gecombineerde technieken:
- bovengenoemde grafische technieken+ tekening
- opname met still-camera als monotype
- daarna verder bewerken van de tekening door middel van bijvoorbeeld gom en houtskool.

5.4.5. KV/KA Grafische Vormgeving

Leerinhoud

In functie van te communiceren inhouden en expressieve kwaliteiten die men wenst te benadrukken, worden beelden gezocht of ontworpen voor toepassing in bv. brochures, affiches, boeken, advertenties, tijdschriften, kranten, verpakking, generieken of displays.

In het atelier TV wordt gewerkt rond typografie, lay-out en de woord-beeld synergie. De impact hiervan op inhoud en de adequatie in functie van het gekozen medium worden bestudeerd. Bij het onderzoek van huisstijl, logo en pictogram wordt gezocht naar de essentie van de visuele beeldtaal.

Illustratie

De leerlingen krijgen toelichtingen en initiaties van courante illustratietechnieken aquarel, pen en inkt, acryl, kleurpotlood, gemengde technieken, enz... Ze krijgen een uitgebreide introductie in de kleurenleer. De opdrachten bestaan uit een realistische illustratie bij een gegeven tekst. Zeer concreet:

- illustratiestijlcirkel: klassiek, gestileerd-stijlbepaald, op-art, symbolisch, conceptueel, expressief, pop-art, zakelijk-realistisch;
- illustratieve mengvormen.

Typografie

De leerlingen maken kennis met het manueel lettertekenen en maken zelf eenvoudige toepassingen, zoals het ontwerpen van de eigen initialen. Introductie in het ontwerpen van logo, embleem, merken, enz... Zeer concreet:

- typografische stijlcirkel: klassiek, gestileerd-stijlbepaald, op-art, symbolisch, conceptueel, expressief, pop-art, zakelijk-realistisch, ...
- letteranatomie, letterfamilie
- logografie, stramien en typografische matrix
- tramien en DTP

Digitale beeldvorming

De leerlingen maken kennis met het digitaal-elektronisch ontwerpen.

Zeer concreet:

- tekstproductie-, verwerking en basiskarakteristieken van de typografie:
- vectoriele beeldaanmaak en verwerking
- gebruik van steunkleuren/proceskleuren in functie van druktechniek
- basisrastertechnieken en balansmanipulatie
- integratie van pixtel-geöriënteerde beeldvorming (o.a. Adobe Photoshop)
- lay-out en tekstbeheersing
- basisbegrippen lijnwerk/halftoon- en kleurbeelden
- analyse van lijn-, halftoon- en kleurbeelden in functie van Flatbed-scanning
- projectopbouw in functie van druktechniek en -apparatuur

5.4.6. KA: Ruimtelijke Vorming

Leerinhoud

Bij het uitvoeren van de opdrachten worden verschillende creatieve en technische vaardigheden ontwikkeld die nuttig en bruikbaar zijn voor de ruimtelijke kunsten:

- de analyse van de ruimte door o.a. het schaaltekenen en plattegrondtekenen, de situatieschets, projectie en perspectief,...
- het maken van een schaalmaquette
het leren kennen en gebruiken van verschillende hierin gebruikelijke materialen en hun specifieke technieken
- het onderzoek rond de werking en het gebruik van licht in de ruimte
- het werken met verschillende materialen en technieken, zoals bv. gips(-gieten), metaal, hout, ...
- alle andere creatieve vaardigheden geleerd in de andere KV worden geïncorporeerd in het leerproces:
  - het schetsen (o.a. WT en BV/2-dim.)
  - de voorstudies (o.a. BV/2- en 3-dim., schilderen en fotografie)
  - de maquette (o.a. BV/3-dim.)
  - de eventuele uitvoering

5.5. KA Beeldende Materialen

Elk middel of materiaal dat tot "beeldvorming" leidt is bruikbaar, maar ook niet steeds noodzakelijk.

5.6. KA Beeldende Technieken

Alle technieken kunnen in principe worden gebruikt, in zoverre zij geen al te omslachtige ambachtelijke voorkennis vereisen. Combinatie van o.m. alle bovengenoemde materialen onderling en een studie der verwerking van deze middelen dienen een experimentele houding tegenover de beeldende middelen te stimuleren om te komen tot een adequaat gebruik en hantering van de diverse materialen. Wanneer het resultaat het beoogde doel, o.a. qua inhoud en vorm, perfect weergeeft, is de gebruikte techniek de facto correct, m.a.w. er bestaat in de kunst niet zoiets als de techniek om de techniek, wel in de toegepaste kunsten of kunstambachten en ook hier slechts op het allerlaagste niveau!

De leerling onderzoekt ze op zelfstandige en persoonlijke manier

- hij leert ze juist gebruiken en toepassen in functie van de persoonlijke inhoud- boodschap,
- hij leert de eigenheid van elk materiaal te respecteren,
- hij bestudeert de wijze waarop materialen in kunstwerken aangewend worden en toetst die in eigen werk,
- hij leert hoe de keuze en het gebruik van een materiaal bepalend kan zijn voor het resultaat,
- hij experimenteert met de verschillende materialen en hun mogelijke combinaties.

6. PEDAGOGISCHE en DIDACTISCHE WENKEN

6.1. Algemene pedagogische en didactische wenken

Inleiding

Het vakleerplan is geen handboek maar een document dat, naast de Algemene Doelstellingen ook de Basisdoelstellingen, Uitbreidingsdoelstellingen en Vakoverschrijdende doelstellingen bevat, die de leerkracht continu voor ogen moet hebben, zowel bij de redactie van zijn jaarplan als bij de voorbereiding van zijn lessen. In het vakleerplan wordt steeds eerst het algemene geformuleerd, dat wat gemeenschappelijk is voor alle kunstvakken van de desbetreffende studierichting van de desbetreffende graad. Daarna wordt het specifieke van elk kunstvak omschreven.

Het vakleerplan vermeldt de plaats van de KV in de lessentabel. Vervolgens een visie op het vak in de graad en de beginsituatie bij instap van de leerling. Dan volgen de Algemene Doelstellingen. De cognitieve, affectieve en psychomotorische doelstellingen worden niet afzonderlijk gerubriceerd, omdat ze ook in de praktijk in elkaar verweven zijn, al hebben ze elk hun specifieke eigenheden:

- Cognitieve doelstellingen hebben te maken met het verstandelijk functioneren, het zich herinneren, herkennen of verwerven van kennis en de ontwikkeling van intellectuele vaardigheden;
- affectieve doelstellingen betreffen een gevoelswaarde, een emotie, een graad van aanvaarding en betrokkenheid;
- psychomotorische doelstellingen leggen de nadruk op motorische vaardigheid, hantering van materialen en objecten, spierbeheersing en coördinatie van zenuwimpulsen en musculatuur.

Dan volgen de Basisdoelstellingen, (einddoelstellingen en/of leerplandoelstellingen), de Uitbreidingsdoelstellingen en de Vakoverschrijdende doelstellingen.

De Kunstvakken (KV) in de studierichting Artistieke Opleiding zijn niet beroepsgericht maar leggen de basis voor doorstroming naar HOBV, Artistieke opleidingen van één of twee cycli. Leerlingen die niet wensen door te stromen naar HKO, kunnen, al dan niet via een 7de specialisatiejaar, toetreden tot de arbeidsmarkt als geschoolde werknemers.

Dan volgt de Leerinhoud. Deze is niet gedetailleerd, daar men de leraar in staat acht op het terrein aan de hand van de gegeven indicaties de leerinhouden zinvol te spreiden over een aantal onderzoeken of opdrachten, gemotiveerd in zijn jaarplan. Bovengenoemde inhouden zijn gespecificeerd naar de graad en/of naar een specifiek deelvakgebied en/of in een bepaalde studierichting. Alleen specifieke gegevens worden hier vermeld.

Voor doorgedreven specifieke informatie wordt verwezen naar de jaarplanning en de lesdoelstellingen.

De pedagogisch-didactische werken bieden een reeks suggesties die in de praktijk hun waarde hebben bewezen. De opvolging ervan zal het bereiken van de gestelde leerdoelen bevorderen.

Dan volgt een bruikbaar model van een jaarplanning.

In de minimale materiële vereisten wordt een opsomming van de minimale uitrusting gegeven. Het spreekt vanzelf dat het onmogelijk is, vooral op technologisch gebied, een instrumentarium voor te stellen dat up-to-date blijft. Het is dan ook evident dat er permanent aanpassingen dienen te gebeuren. Hier zal men de financiële autonomie van de instelling echter moeten respecteren, zodat het gevraagde redelijk zal zijn.

De evaluatie maakt onderscheid tussen het dagelijks werk en de examens.

In de bibliografie worden titels opgesomd die representatief zijn voor de actuele aanpak van de verschillende deelaspecten KSO/BK. Deze werken en de toekomstige publicaties zullen de leerkracht van nut zijn voor de verruiming van zijn kennis en voor zijn permanente bijscholing. Hij moet zijn onderwijs immers voortdurend aanpassen aan de veranderende maatschappij en aan de ontwikkeling van de wetenschap en de technologie. Oudere werken blijven bruikbaar, ook al bieden recentere publicaties nieuwe of/en aanvullende mogelijkheden.

6.1.1. Leerinhoud

Alle aspecten van het vakgebied moeten aan bod komen in geen geval mag aan één of andere vorm van prespecialisatie gedaan worden.

Voor de leraar is een leerplan de leidraad. In zijn jaarplanning zet hij uiteen hoe hij de leerstof van het hele leerplan over het hele leerjaar zal verdelen. Hij zal de leerstof van het leerplan zodanig spreiden over zijn jaarplanning dat ongeveer 1/6 van de beschikbare lestijd overblijft voor zijn eigen, vakgebonden inbreng (tijd- en/of plaatsgebonden activiteiten). Ook deze activiteiten vult hij achteraf in als behandelde leerstof.

Op het vorderingsschema (zelfde document als jaarplan, waarvan hij een kopie in de school laat) duidt hij aan hoe zijn jaarplan is afgewerkt. Dit document kan de "behandelde leerstof" vervangen. Van de leraar wordt verwacht dat hij voldoende inzicht heeft om de moeilijkheidsgraad van een onderwerp te bepalen in functie van het leerjaar, de leerling en het klassenpeil, om de voorgestelde thema's door aangepaste opdrachten verder uit te bouwen.

Bij het bepalen van een lesonderwerp, waarbij enerzijds een technisch en anderzijds een creatief en inzichtelijk doel betrokken is, kan een keuze worden gemaakt uit een samenhang van verscheidene plastische problemen (langs inductieve of deductieve weg).

6.1.2. Doelstellingen

Einddoelstellingen: afgestemd op 3^e graad KSO/structuuronderdeel AO

Leerplandoelstellingen: de realisatie ervan kan door middel van een theoretische en/of praktische benadering worden bereikt. In de jaarplannen worden ze telkens over de graad gespreid. Zij zijn een nadere differentiatie van de einddoelstellingen en vormen een tussenschakel tussen de globale einddoelstellingen en de concreet observeerbare lesdoelen.

Lesdoelstellingen: bij de opstelling ervan moet de leraar uitgaan van de leerplandoelstellingen. Zij zijn een gedetailleerde versie van de leerplandoelstellingen. In zijn lesvoorbereiding noteert hij welke zijn doelstelling(en) is (zijn), hoe hij deze didactisch zal verwezenlijken en hoe hij de onderwezen leerstof zal evalueren. De keuze en de volgorde van de lesdoelstellingen en de daaraan gekoppelde leerinhouden, beeldende informatie en uitvoering van opdrachten zijn niet bindend. Wel moet de moeilijkheidsgraad in de loop van de opleiding verhogen.

6.1.3. Didactische werkvorm

De lesstrategie omvat de voorziene didactische werkvorm doceren, vraaggesprek, dialoog, zelfwerkzaamheid, gedifferentieerde opdrachten, ...

6.1.4. Didactische principes

De leraar tracht van een les een afgerond geheel te maken, opgebouwd rond lesfases, rekening houdend met aanschouwelijkheid, (audiovisuele hulpmiddelen zoals bordplan, afbeelding, audio, video) en het activiteitsprincipe, de interesse, de herhaling, de geleidelijkheid (herhalings-, sensibiliseringsmoment, aanbrenge van nieuwe kennis, ...).

Zie ook: de Beeldende Informatie.

6. 1. 5. Evaluatiedoelstelling en evaluatiemoment.

- mondeling
- schriftelijk
- d.m.v. een product

Vooraf te bepalen door het C.L.B. en de Directie, rekening houdend met de Algemene onderrichtingen voor mondelinge examens.

6.1.6. Methodologische wenken

6.1.6.1. Algemeen

Bij elke opdracht zorgt de leraar ervoor dat

- de leerling kennismaakt met iets nieuws, zowel op het vlak van de inhoud als van de vorm = **kennismaking**;
- de leerling er telkens weer wordt toe aangezet om te gaan onderzoeken, studeren, begrijpen en oefenen = **studie**;
- de leerling in zijn onderzoek nieuwe middelen ontdekt en leert toepassen om zijn boodschap te realiseren = **toepassing**.

Belangrijk is dus dat de opdrachten een bevragend karakter hebben. De leerling moet een zo veelzijdig en verscheiden mogelijk contact kunnen hebben met de middelen die hem toelaten de beeldende taal te gebruiken en dit van bij de aanvang. De leerstofafbakening is geen strak te volgen schema, maar biedt slechts een van de andere mogelijkheden om het KV te omkaderen.

Het laat dus ruimte voor een dynamische en creatieve aanpak door de leraar.

6.1.6.2. 3^e graad

Om het "oorzakelijk" werken en denken te bevorderen is het zeer nuttig dat leerlingen een documentatiemap bijhouden, waarin alle schetsen, ontwerpen, inspiratiebronnen, teksten, gedichten, historische verwijzingen enz. tot een organisch geheel samensmelten. De opdrachten trachten individuele processen op gang te brengen. Ze moeten uiteindelijk op een spontane wijze resulteren in nieuwe eigen opdrachten.

In dit evolutief proces van zelfontwikkeling is eerlijkheid een uitgesproken evidentie: het aanvaarden van wat er zichtbaar wordt en hoe het zich toont. Er is geen ruimte voor het (zichzelf) beliegen of het manipuleren van het persoonlijk communicatief contact leraar-leerling. Een wederzijds respect en een open aanvaarden voor zowel de leraar als voor de leerling van eigen mogelijkheden ligt hier aan de basis.

Daar de opleiding specifieke persoonlijkheidseisen tot creatieve eisen stelt aan de leerling is het voor de hand liggend dat de leraar hiermee vertrouwd is. Meer nog is het vanzelfsprekend dat de leraar als persoonlijk, artistiek gericht wezen uit zichzelf kan vorm- en zin geven aan de ateliers KV

6.1.6.3. i.v.m. instroming in het 1^e jaar 3^e graad KSO

(Geen instroming in het 2^e jaar 3^e graad vanwege de vereiste de derde graad in eenzelfde studierichting met eenzelfde programma uit te zitten.)

Dit probleem wordt ondervangen door in. Het 1e jaar 3e graad herhalingsoefeningen in te schrijven die leerzaam zijn voor de nieuwe leerlingen en voor hen die reeds met de materie vertrouwd zijn. Ook hier dient men te vertrouwen op de creativiteit van de betrokken leerkracht.

Sommige leerlingen kunnen echter reeds wel ervaring hebben opgedaan met het WT of de BV vooraleer in het KSO te stappen. Deze ervaring kan nuttig zijn, indien het concept gelijkaardig was/is aan dit van het onderhavig leerplan of er zich complementair naar gedraagt. Indien het echter tegenstrijdig zou zijn met de uitgangspunten zoals hier geformuleerd is het mogelijk dat een aantal aangeleerde technieken en/of inzichten dienen bijgestuurd of afgeleerd. De individuele aanpak maakt het mogelijk dit euvel zo vlug als mogelijk te onderkennen en bij te sturen.

Belangrijk in deze is echter:

- de juiste ingesteldheid van de leerling qua leergierigheid, motivatie, intelligentie, gedrevenheid, werklust, ...
- de motivatie van de keuze voor desbetreffend studierichting; geen negatieve selectie of cascade maar bewuste keuze, rekening houdend met de eigen mogelijkheden en talent
- het vermogen van de leraar, via individuele begeleiding tijdens de atelier uren, de leerling aan te spreken op zijn intelligentie en ratio, ten einde het gemis aan ervaring bij te benen. (een kwestie van maturiteit, van beiden !)

Kan in het begin van het desbetreffend leerjaar hiermee rekening worden gehouden qua begeleiding en eventuele beoordeling (geboekte vooruitgang t.o.v. startpositie of aanvangsniveau = behaalde rendement) moet dit naar het einde van het betreffende leerjaar volledig zijn uitgevlakt. Geen beoordelingen of jury's met twee snelheden.

6.1.6.4. Een Toelatingsklassenraad kan eventueel worden georganiseerd om advies i.v.m. toelating te formuleren.

6. 1. 7. Administratieve

Werkschriften, werkmappen, handboeken en didactisch materiaal moeten in redelijke mate beschikbaar zijn. De agenda's van de leerlingen worden bij voorkeur ingevuld voor de dag dat de les moet gekend of het werk moet gemaakt zijn en niet op de dag dat de les gegeven is. Zijn eigen agenda vult de leerkracht bij voorkeur in op. de dag dat hij de les geeft. De leraar houdt ook een evaluatieschrift bij, waarin hij de vordering van zijn leerlingen noteert, hun tekorten en eventuele remediering.

Bij betwistingen over beoordeling of sanctionering van een leerling (en niet alleen dan) kan hij steeds een beroep doen op administratieve documenten die hij heeft (laten) bij (ge) houden, o.m.

- zijn agenda en dat van de leerlingen

- de gecorrigeerde taken en overhoringen
- de examenkopijen
- de examenvragen en de modelantwoorden
- eventuele schriftelijke verwittigingen van de leerling;
- de werkschriften, werkmappen, kaften of de documentatiemappen van de leerlingen
- de schetsboeken van de leerlingen;
- de gerealiseerde werken, opdrachten, schetsen, voorstudies, ...
- contactafdrukken, foto's, video's, films, geluidsopnames ...

Bij een inspectie of begeleiding zal de leraar spontaan de lesdocumenten voorleggen. De leraar zal regelmatig bij wijze van steekproef de agenda's en schriften (mappen) van de leerlingen controleren. In principe kiest de leraar, afhankelijk van de financiële mogelijkheden van de school voor een handboek dat zo dicht mogelijk het leerplan benadert. Het handboek is echter niet meer dan een hulpmiddel om het leerplan af te werken.

Audiovisueel materiaal is in deze tijd van moderne media een niet te versmaden hulpmiddel. Het mag echter geen lesvullend programma zijn, maar blijft een ondersteuningsmiddel dat aanleiding is tot andere activiteiten. De leerkracht kan daarbij persoonlijke nota's maken voor zijn leerlingen, en die laten verzamelen in een docu-map, zodat voor de leerlingen een handige cursus ontstaat.

Het adagium indachtig dat wij niet voor de school maar voor het leven leren zal de leraar zoveel mogelijk en waar nodig naar de actualiteit verwijzen, zonder daarbij voorbij te gaan aan de rijkdom van ons klassiek, sociaal, cultureel en historisch patrimonium. Liefst toont hij de verbanden tussen heden en verleden en plaatst de leerstof in één zo ruim mogelijk referentiekader.

Het is aangewezen regelmatig collectief de leerlingen te overhoren en/of hun werk en schetsen klassikaal te bespreken en de reële lestijd optimaal te gebruiken.

In de werkmap of werkschrift vindt men o.m.

- omschrijving van de opdracht(en) of thema('s) + uit te voeren taken;
- de leerinhoud, verklaring en beoordelingscriteria van de opdrachten;
- theoretische toelichtingen, incl. verklaring van woorden en/of begrippen;
- documentatie en illustraties i.v.m. de opdrachten, evt. specifieke bibliografie;
- schetsen, voorstudies, voorontwerpen + gebruikte bronnen en/of voorbeelden;
- de verantwoording of legitimatie van het onderzoek.

6.2. Specifieke pedagogische en didactische wenken

6.2.1. Lesverloop: activiteit van de leerling

Bij het inleiden van één of meerdere thema's of aspecten van de leerinhoud plaatst de leraar het onderwerp van onderzoek in zijn ruimst mogelijk context. Niet alleen de kunst- en cultuurhistorische referenties worden aangetoond, maar ook mogelijke connotaties i.v.m. maatschappelijke, psychologische of filosofische aspecten. Na deze introductie wordt de opdracht (-en) of vraag geformuleerd.

1. Bij het waarnemingstekenen vertrekt men doorgaans vanuit de waarneming,

- afleiding stilleven, portret, gebruiksvoorwerp, textuur (doc.tek.)

2. Bij de Beeldende Vorming kan men vertrekken vanuit louter formele gegevens,

- lijn, vlak, lijn en vlak; driehoek, cirkel, vierkant; bol, piramide, kubus.

Of men kan vertrekken vanuit een concreet product (een foto, een schilderij, een gebouw, een gebruiksvoorwerp, een film, een televisieprogramma) dat geanalyseerd wordt.

- analyse van een gebruiksvoorwerp, een gebouw.
- afleiding van een schilderij, van een foto.

Men kan ook vertrekken vanuit een abstract gegeven (een idee, een verhaal, een gedicht, een woordspeling, een gevoel, een situatie) dat gerealiseerd wordt.

- naar aanleiding van een gedicht van P. van Ostaijen het element dynamiek / beweging ty-pografisch voorstellen, ...

Men kan vertrekken vanuit een opgelegd thema.

- onderzoek weergave ruimte (3^e dim.) in een 2 dim. medium, ...
- tijd / beweging (4^e dim.) weergeven in een 2-dim. medium, ...

Hiermee zijn thematisch de grenzen van het onderzoek bepaald.

Vervolgens worden, waar nodig, formaat, techniek en/of duurtijd opgegeven. Hieruit put de student de eerste gegevens van zijn ontwerp: grootte, schaal, verhouding, specifieke eigenschappen van de basisvormen, enz... Mogelijkheden en beperkingen van het technisch aspect dienen onderkend.

Deze inleiding gebeurt klassikaal. Eventueel worden voorbeelden getoond en becommentarieerd. De student bezint zich over het gevraagde, gaat zich documenteren, maakt schetsen en voorstudies. Onder begeleiding en in overleg met de leraar komt hij zo tot een definitief voorontwerp. Na een laatste bespreking wordt dit omgezet in een resultaat. Indien mogelijk, wordt ook dit klassikaal besproken, waarbij de student zijn onderzoek legitimeert.

6.2.2. De beeldende informatie. (BI)

De "beeldende informatie" geeft een inzicht in de "esthetische principes" die aan de basis liggen van stijlexpressies en vormgeving van culturen uit heden en verleden. De actualiteit en een initiatie in de moderne stijlen dienen ruim aan bod te komen en correct gesitueerd in een ruimere kunsthistorische context. Daar geen chronologische volgorde wordt gerespecteerd is een plaatsen in tijd en ruimte logisch. Hoewel de beeldende informatie wordt uitgewerkt in combinatie met en tijdens de cursus BV, zijn afzonderlijke lessen en activiteiten zeker niet uitgesloten. De beeldende informatie kan worden verzorgd door middel van reproducties, dia's, didactische platen, films, literatuur, tv, video, tentoonstellingsbezoek, ateliers,....

Situering van de Beeldende Informatie

De beeldende informatie in samenhang met de KV, heeft drie aspecten, die zowel afzonderlijk als gelijktijdig kunnen optreden.

- A. Zij kan worden gebruikt als "Darstellung", als stoffering die leidt naar een plastische probleemstelling.
bv. de koepelschildering tijdens de barok als verlegging van een architecturale begrenzing: relatie tussen twee en drie dimensies.
- B. Tijdens een oefening kan de beeldende informatie worden gebruikt als verwijzing (bv. in functie van een oplossing), als correctie, als leidraad, al inspiratie, als concretisering, enz....
- C. Na een opdracht als slotbespreking (bv confrontatie), als verdieping of uitbreiding.

De "beeldende informatie" dient met zorg te worden aangewend. Het gevaar dat de informatie negatief werkt op de creativiteit is niet denkbeeldig.

Het mag niet leiden tot een vlijtig imiteren van voorbeelden.

6.2.3. Studiebegeleiding

6.2.3.1. Relatie leraar - leerling

De leeropdracht van o.m. schilders, beeldhouwers, fotografen, cineasten, grafici, ... steunt op hun persoonlijk artistiek ervaren. Hun aanpak gaat voornamelijk uit van het intuïtief aanvoelen en het waarnemend weten. Zij moeten langs permanente kritische benadering de leerling aanmoedigen om steeds opnieuw verder te zoeken en om tot persoonlijk plastische oplossingen te komen.

De leraar belast met kunstvakken dient zich zéér flexibel te kunnen opstellen op twee vlakken: enerzijds in het opvolgen van een artistiek proces binnen een groep en anderzijds in de specifieke individuele benadering van de leerling. Deze begeleidende functie bestaat ondermeer uit het formuleren en evalueren van tussenopdrachten en tussenoplossingen.

De individuele lesgever-student relatie vooronderstelt een grote soepelheid en vertrouwen en wordt maximaal aangewend om te sensibiliseren, te motiveren, te stimuleren.

Na de basisopleiding moet deze relationele houding evolueren naar een samenwerkingsverband op basis van gelijkheid en betrokkenheid. Dit resulteert in het cultiveren van de creatieve vrijheid, in een banende en niet sturende werkwijze, in divergent denken, in een procesgerichte i.p.v. een productgerichte aanpak en in het adequaat oplossen van probleemsituaties en vraagstellingen.

Wat betreft die specifiek-individuele benadering, begeleidt deze leerkracht zéér dikwijls de leerling gedurende geheel zijn opleiding.

6.2.3.2. Permanente individuele begeleiding

De evaluatie bestaat erin het werkproces van de leerling te toetsen aan de opdracht en omgekeerd (relatie opdracht-leerling).

6.2.3.3. Het ateliergesprek

Is een onderling toetsen van verwachtingen in verband met opdracht, individu, groep, leraar en maatschappij. Deze vorm van evaluatie gebeurt als confrontatie binnen en in een gesprek, er wordt duidelijk gewezen op de vorderingen wat betreft techniek, verbeelding, emotie, het engagement en het verstandelijk inzicht.

Het ateliergesprek kan verruimd worden door met andere collega's - praktijkleraren gesprekken te hebben over de algemene leerstof van de beeldende kunsten en over de leerling.

6.2.3.4. HET THEORETISCH ONDERRICHT, DE LESSEN EX CATHEDRA.

Theoretische lessen dienen zoveel mogelijk geïllustreerd te worden (reproducties, foto's, dia's, video's, filmfragmenten, ...) of getoetst aan praktijkoefeningen (in het atelier). Zij gebeuren klassikaal en worden bij voorkeur ex cathedra gegeven.

De tijd om dit lesplan te realiseren wordt voorzien op 25 lesweken.

6.3. Aan te bevelen tijdsgebruik - jaarplanning

september begin v.h. schooljaar	Timing	Leerinhouden	Afwerking	bij (-) verklaring
	(per maand, trimester, semester)		(+ / -)	waarom niet ?
oktober		Opmerking : copie van de jaarplanning per leraar / per vak te bewaren in de school !		
november		herfstvacantie		
december				
		1° examen.		
januari		Kerstvacantie		
februari				
		krokusvacantie		
		Paasvacantie		
april				
		G.W.P. ? (Verslag.)		
mei				
juni				
juli		2° examen. (+ 2°j. 2° gr. event. een oriënterende jury)		

7. MINIMALE MATERIELE VEREISTEN

Elk middel of materiaal dat tot "beelding" leidt is bruikbaar.

Volgende opsomming is dus geen beperking maar ook niet steeds noodzakelijk:

- geschikte atelieraccommodatie qua ruimte, licht en belichting, bruikbaarheid, toegankelijkheid, ...
- schildersezels, tekenplanken, stromend water en aangepaste wasbak, materiaal voor het samenstellen van stillevens, ... voor het atelier WT.en KA./schilderen
- tekentafels, werktafels met kunststofblad en aangepaste stoelen, lichtbak, papiersnijmachine, snijmat, ... voor het atelier BV en KA.
- de beschikbaarheid van een kopieerapparaat, met mogelijkheid van vergroten en verkleinen, kopiëren op transparant materiaal, evt. kleurenkopie, ... voor het atelier BV en KA.
- eventueel de beschikbaarheid van een opnamestudio en doka, computer(s) en randapparatuur, multimedia uitrusting, ... voor het atelier BV en KA.
- eventueel een etspers en/of linopers en randapparatuur voor het atelier KA.

KA. Audio

Fotografie

a. DOKA:

- vergroeters, timers, korrelzoekers, instelramen, filters....
- baden, maatbekers, opbergflessen....
- ontwikkeltanken, spoelen, filmklemmen, thermometers...
- ontwikkel- en fixeerproducten...

b. **Atelier:** droogmachine, snijmachine, diaprojector, werktafels, lichtbak

c. **Studio:** foto toestellen, flietsinstallatie, lichtmeter, achtergrondpapier, statief, verlichting...

Video

- Camera (bv. handycam)
- eenvoudige montagetafel uitrust met "monitoren"
- afspeelapparatuur

Multimedia

- Computers (hardware + randapparatuur; software....)

Opmerking:

De behoeften zijn groot, de middelen doorgaans schaars. Een leerplan kan de school niet dwingen betreffende de aanbesteding van de fondsen, maar een aanvaardbaar min. is noodzakelijk.

8. EVALUATIE

8.1. Doel

Door evaluatie bepaalt de leraar in hoever de concreet gestelde doelstellingen bereikt zijn. Een positieve evaluatie gaat uit van hetgeen de leerling heeft bijgeleerd, niet van de tekorten omdat hij bepaalde zaken nog niet heeft bijgeleerd.

8.2. Taxonomie

Door classificatie van de toets- en examenvragen of taken en opdrachten volgens een taxonomie (kennen, kunnen, zijn) zal de leraar in staat zijn het doel van de evaluatie te bereiken. Examenvragen of -opdrachten zijn éénduidig, valide en betrouwbaar. Door vragen van gelijke aard in de loop van het jaar speelt voor de leerling het verrassingseffect niet meer. Voor de kunstvakken kan het examen vervangen worden door een objectieve beoordeling van de behaalde resultaten in het onderzoek en de uitvoering van de opdrachten en/of thema's voor de ganse periode die de examen periode omvat.

8.2.1. De leerlingen krijgen rapporten voor de evaluatie van de dagelijkse inzet en verwerken van de gegeven lessen: punten dagelijks werk.

8.2.2. Ze krijgen een examenrapport waarin de evaluatie van de grotere gehelen vermeld staat: examenpunten.

Van de totalen wordt een klasgemiddelde gemaakt. Een klasgemiddelde per gecorrigeerde vraag kan nuttige informatie opleveren voor remediering.

8.2.3. De leerlingen van de 3^e graad kunnen geëvalueerd worden op een jury samengesteld uit o.a. alle leerkrachten van het betrokken kunstvak. Telkens dienen zij, per vak, hun werken en onderzoek te presenteren. Deze jurybeoordeling vervangt het examen.

8.2.4. De Geïntegreerde Proef (GP).

De laatste jaars moeten zich bovendien kandidaat stellen voor de Geïntegreerde Proef (GP).

Een jury, samengesteld uit interne leden (de betrokken leraars KV van de 3^e graad) en externe juryleden (uit het HKO) beoordelen de werken van de leerlingen.

Ditmaal echter niet per vak, maar per leerling (alle KV) gepresenteerd.

Het B.S. van 17/5/1991, p. 10.518 zegt hierover o.m.

"Art 50.

1. Een geïntegreerde proef wordt ingericht in o.a. het tweede leerjaar van de derde graad van het technisch-, het kunsten het beroepssecundair onderwijs,

2. De onder 1. bedoelde proef slaat op vakken van het fundamenteel gedeelte van de optie, dat de gekozen studierichting bepaalt, zoals bedoeld in artikel 48, 70, van het voornoemd decreet van 31 juli 1990.

Deze proef, die ook de vorm van een eindwerk mag aannemen, wordt beoordeeld door de leraars die de betrokken vakken onderwijzen evenals door deskundigen op het vlak van de te beoordelend kwalificatie, die in aantal het aantal leraars niet mogen overschrijden en die niet tot de betrokken onderwijsinstelling behoren en geen familie zijn of verwantschap in de 4^e graad.

Deze deskundigen worden voor Kerstmis aangeduid door de inrichtende macht of haar afgevaardigde. Het resultaat van deze proef zal een belangrijk element betekenen in de beslissing van de deliberende klassenraad.

Art. 51.

Onverminderd de bepalingen van artikel 50, is het met vrucht beëindigen van leerjaren van het voltijds secundair onderwijs niet noodzakelijk gebonden aan het slagen voor afzonderlijke toetsen, examens of proeven over een deel of het geheel van de vorming.

De organisatie hiervan ressorteert dan ook exclusief onder de bevoegdheid van de inrichtende machten van het onderwijs."

In verband met de uitgestelde beslissing: zie schoolreglement en/of schoolwerkplan,+ het desbetreffende Kaderblad.

8.3. Coördinatie, horizontaal en vertikaal

Coördinatie is noodzakelijk, zowel tussen de leerkrachten KV als tussen de leerkrachten KV en de leerkrachten Alg.V (o.m. via de klassenraad) Ook het instellingshoofd en/of het CLB kan, waar nodig of gewenst, geraadpleegd en betrokken worden.

9. BIBLIOGRAFIE

9. 1. ALGEMEEN

Education of an Architect, Cooper Union, Rizzoli, New York, 1988.

Handbüch der Kunst und Werkerziehung, 13 dln, Rembrandt Verlag, Berlin, 1967-74.

ARNHEIM, K., *Art and Visual Perception*, Univ. of California Press, New Haven, 1986

BLOOMER, C. M., *Principles of Visual Perception*, Van Nostrand Reinhold, New York, 1976

BROTHWELL, D., *Beyond Aesthetics*, Thames and Hudson, London, 1976.

BURNHAM, J., *The Structure of art*, George Braziller, New York, 1971.

CARPENTER, P. en GRAHAM, W., *Art en Ideas*, Mills and Boon, London, 1971.

DE LUCIO J.J., -MEYER, *Visual Aesthetics*, Lund Humphries publishers Ltd, London, 1973

DE VISSER A., *Hardop kijken*, SUN, Nijmegen, 1986.

DE VISSER A., *Kunst met voetnoten*, SUN, Nijmegen 1989

FELDMAN, E.B., *Varieties of Visual Experience*, Abrams, New York, 1987.

FELDMAN, E.B., *Thinking about Art*, Univ. of Georgia, Prentice-Hall Inc., New Jersey, 1985

FISCHER, E., *The Necessity of Art*, Penguin Books, London, 1963.

FRUTIGER, A., *Signs and symbols*, Weiss Verlag, Dreieich, 1989.

GERRITSE, A., *Geschiedenis van de beeldende vorming*, Cantecler, De Bilt, 1973.

GOMBRICH, E.H., *Art en Illusion*, Princeton University Press, New Jersey, 1960.

GOMBRICH, E.H., *The Sense of Order*, Phaidon Press, Oxford, 1979.

GRIAULE, M., *Conversations with Ogotemméli*, Intro. to Dogon Religious Ideas, Oxford, 1965

HADJINICOLAOU, N., *Kunstgeschiedenis en ideologie*, SUN, Nijmegen, 1977.

HOBBS, J.A., *Art in Context*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1980.

HUDSON W., en VAN REIJEN, W., *Modernen versus postmodernen*, Hes Uitg, Utrecht, 1986

HUYGHE, R., *L'art et l'âme*, Flammarion, Paris, 1960.

HUYGHE, R., *Dialogue avec le visible*, Flammarion, Paris, 1955.

HUYGHE, R., *Formes et forces*, Flammarion, Paris, 1971.

HUYGHE, R., *Sens et destin de l'art*, 2 dln, Flammarion, Paris, 1967.

LUTZELER, H., *De kunst*, Het Spectrum, Utrecht, 1966.

MAQUET, J., *The Aesthetic Experience*, Yale Univ. Press, New Haven, 1986.

MITCHELL, W.J.T., *The Language of Images*, The Univ. of Chicago Press, Chicago 1974

PAWLIK J., en STRASSNER, *Beeldende kunst. Begrippen en lexicon*, Orion, Brugge, 1978

PIRSIG, R.M., *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance*, NI. : Contact, Am'dam, 1976

READ, H., *Kunst zien en begrijpen*, Prisma, Antwerpen, 1961.

RYKWERT, J., *The Necessity of Artifice*, Academy Editions, London, 1982.

VANBERGEN, J., *Voorstelling en betekenis*, Van Gorcum, Assen, 1986.

9. 2. BIBLIOGRAFIE WAARNEMINGSTEKENEN.

Identity and Alternity. Figures of the body. Marsilio Editori, Venice, 1995

Meisterzeichnungen. (7-delig) Schuller verlagsgesellschaft, München 1976

Tekenen 87. Cat. Mus. Boymans-Van Beunigen, Rotterdam 1987

BAMMES, G., *Die Gestalt des Menschen*, Otto Maier, Ravensburg, 1982

BAMMES, G., *Studien zur Gestalt des Menschen*, Otto Maier, Ravensburg 1990

BAMMES, G., *Wir Zeichnen den Menschen*, Volkseigener Verlag, Berlin 1989

BAMMES, G., *Sehen und Verstehen*, Volkseigener Verlag, Berlin 1985

BAMMES, G., *Die Gestalt des Tieres*, Otto Maier Verlag, Ravensburg, 1986

BARCSAY, J., *Anatomie voor de kunstenaar*, Canteleer De Bilt, 1978

BEAUCAMP, E., *Neue Tendenzen der Zeichnung*, Prestell Verlag, München, 1981

BEDONI, C., *I Luoghi del disegno*, Laboratorio del Disegno, Città Studi, 1996

EDWARDS, B., *Leer Tekenen*, uitg. Baart, Deurne, 1983

EISLER, G., *From Naked to Nude.* Live drawing in the 20 century. Thames en Hudson, 1977

EISLER, G., *Hoogtepunten van de Tekenkunst*, Agon, Elsevier, 1976

EISSEN, K., *Architectuur Presentatie. Technieken voor ruimtelijk Visualiseren.* Waltman, Delft 1988

FAIRBROTHER, T.J., *Sargent Portret Drawings*, Dover Publications, N.Y. 1983

GLENN, C.W., Jim Dine, *Figure Drawings*. Harper en Row, N.Y. 1979

LEVY, M., *The Artist en the Nude. An Anthology of Drawings*, Corgi Books, Norwich 1965

LEYMARIE, J., *Le Dessin*, SKIRA, 1979

PILLSBURY, E., *David Hockney. Travels with pen, pencil and ink*, Petersburg Press, London 1978

RAYES, J., *Anatomie van de Mens*, Letteren en Kunst, A'dam 1990

SMITH, S., *Anatomie, Perspectief en Compositie.* Canteleer De Bilt, 1986

STRATZ, C.H., *Die Darstellung des Menschlichen Körpers in der Kunst*, Verlag Julius Springer, Berlin 1914

WAY, M., *Perspectieftekenen*, Kluwer, Deventer, 1992

9. 3. BIBLIOGRAFIE BEELDENE VORMING.

- Josef ALBERS, *A retrospective. Cat.* Solomon R. Guggenheim Foundation, N.Y. 1988
Architecture and Body, Columbia Univ. Rizzoli, New York, 1988.
Le Corps en Morceaux. Mus. d'Orsay. Paris 1990.
Forma e verita, Marchi Editore, Firenze, 1966.
- MALEVICH. Cat. Stedelijk Mus. A'dam.
Mesure pour mesure. Architecture en philosophie. Cahiers du CCICentre Pompidou, Paris 1987.
La Sculpture. Méthode et vocabulaire. Principes d'analyse scientifique. Paris 1978.
Reliefs. Formprobleme zwischen malerie und skulptur im 20 jahrhundert, Benteli verlag, Bern 1981.
Vorm. Nederlandse ambachts- en nijverheidskunst, Amsterdam, 1931.
- ABERCROMBIE, S., *Architecture as Art*. Icon Editions, N.Y. 1984.
ADAM, R., *Classical Architecture. A Complete Handbook*, Viking, London, 1992.
ALBERS. J., *Interaction of Color*. Yale University Press, New Haven en London, 1963.
ANDREWS, W.S., *Magic Squares en Cubes*, (1917) repr. Dover, N.Y. 1960
ARNHEIM, R., *Dynamique de la Forme Architecturale*, P.Mardaga, Luik, 1977.
BAGLIVO en J.A., GRAVER, J.E., *Incidence en Symmetry in Design en Architecture*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
BELJON, J.J., *Bouwmeesters van morgen*, Pantoskoop, Amsterdam 1966.
BELJON, J.J., *Zo doe je dat*, Wet. Uitg., Amsterdam, 1980.
BELJON, J.J., *Ogen Open*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1987.
BELLOUR, R., e.a., *Le Temps d'un Mouvement*, Centre.Nat. de la Photographie, Paris 1986.
BONTA, J.P., *Architecture and its Interpretation*, Lund Humphries, London, 1979.
BRAND J., en JANSELIJN H., *Architecture en Imagination*, Uitg. Waanders, Zwolle 1989.
N.J. BREDEROO e.a., *Oog in Oog met de Spiegel*. Aramith, Amsterdam, 1988.
BROLIN, B.C., *Flight of Fancy. The banishment en return of Ornament*, St.Martin's Press, N.Y., 1985
BUFFINGA, A., *Vorm en Ruimte*, Uitg. Waltman, Delft.
BURCHARTZ, *Gleichnis der Harmonie*, Prestel Verlag, München, 1949.
CHING, F.D.K., *Architecture : Form, Space en Order*, Van Nostrand Reinhold C., N.Y., 1979.
CHRISTIE, A.H., *Pattern Design*, (1910) repr. Dover, N.Y. 1969.
CIANCHI, M., *Leonardo's Machines*, Becocci Ed., Florence,
CLAES, J., *De dingen en hun Ruimte. Een metabletische studie van de perspectivische en van de niet-perspectivische Ruimte*. De Ned. Boekhandel, Antwerpen 1970.
COUTY, E., *Le dessin et la composition décorative*, H. Dunod en E. Pinat, Paris, 1913.
DAGOINET. F., *Etienne-Jules Marey*, Hazan, Paris, 1987
DAVIS, P.J. en HERSH, R., *Descartes Dream, The World according to Mathematics*, Penguin Books, London, 1986.
DE JONG T., *De structurele samenhang van Architectuurbegrippen*, D.U.P., Delft, 1987.
DOLMETSCH, H., *The Treasury of Ornament*, (1887) repr. Studio Ed., London 1989.
DORCHY, H., *Langages des arts plastiques*, ed. Universitaires, Bruxelles, 1968.
DURER. A., *The Painters Manuel*. transl. W.L. Strauss. Abaris Books, Inc. N.Y. 1977.
EVANS, J., *Pattern, a study of Ornament in W.Europe* (dl. I en II, 1931), Da Capo, N.Y. 1976.
FELTKAMP, C.W., *Zien en verstaan*, Van Mantgen en De Does, Amsterdam, 1952.

- FONATI, F., *Elementäre Gestaltungsprinzipien in der Architektur*, Akademie der Bildende Künste, Wien, Tusch, Wien, 1982.
- GANSWEID, J., *Symmetrie und Gestaltung*. Callwey, München, 1987.
- GAUTHIER J., en CAPELLE, L., *Traité de composition décorative*, Librairie Plon, Paris.
- GERSTNER K., *Les Formes des Couleurs*. Biblio. des Arts, Paris 1986.
- GICKLER, A. *Ornament mit System*, Callwey, München, 1986
- GIEDION S., *Die Herrschaft der Mechanisierung*, Athenäum, Frankfurt, 1982.
- GIEDION, S., *Architektur und Gemeinschaft*. Rowohlt, Hamburg, 1956.
- GRAAFLAND, A., *Esthetisch Vertoog en Ontwerp*, SUN, Nijmegen, 1986.
- GRAAFLAND, A., DETHIER, H., e.a., *De Bevrijding van de Moderne Beweging. Een dialoog met de Modernen*. SUN, Nijmegen, 1988.
- GRAAFLAND, A., en MAASKANT, M., *Conceptuele Beelden voor een Museum*, T.U.-Delft, 1989.
- GRILLO, P. J., *Form, Function and Design*, Dover, New York, 1960.
- HENDRICKS. G., *Eadweard Muybridge*. Viking Press, N.Y., 1975.
- HERSEY, G., *The Lost Meaning of Classical Architecture*, The MIT Press, Cambridge, 1988.
- HORNUNG, C.P., *Design's and Devices*, Dover, New York, 1932.
- Mein Vorkurs J. ITTEN,, *am Bauhaus. Gestaltung und Formenlehre*, Otto Maier Verlag, Ravensburg, 1963 / Canteleer De Bilt, 1989.
- ITTEN, J., *Kunst en Kleur*, Otto Maier Verlag, Ravensburg, 1961/ Canteleer DeBilt, 1973.
- JONES, O., *The Grammar of Ornament*, (1856) repr. Sudio Ed., London 1986.
- JENSEN, R., en CONWAY, P., *Ornamentalism*, Clarkson N. Potter Inc., N.Y. 1982.
- KANDINSKY, W., *Lessen aan het Bauhaus*, Canteleer De Bilt, 1983.
- KANDINSKY, W., *Point and Line to Plane*, Dover, New York, 1979.
- KEPES, G., *L'objet créé par l'homme*, La Connaissance, Bruxelles, 1968.
- KEPES, G., *The Nature and Art of Motion*. Studio Vista, London, 1965.
- KLEE, P., Notebooks. 1. *The Thinking Eye*, Lund Humphries, London, 1961.
- KLEE, P., Notebooks. 2. *The Nature of Nature*, L. Humphries, London, 1961.
- KLEINT, *Bildlehre*, Schwabe en Co. Verlag, Basel, 1969.
- KRANZ, K., *Sehen, Verstehen, Lieben*, Mensch und Arbeit, München, 1963.
- KUHNE, L., *Gegenstand und raum*, Veb Verlag der Kunst, Dresden, 1981.
- LEWIS, P., en DARLEY, G., *Dictionary of Ornament*, Pantheon Books, N.Y. 1986.
- LINAZASORA, J.I, *Le Projet Classique en Architecture*, A.A.M., Brussel, 1984.
- LOUPE, L., e.a., *Danses Tracées. Dessins en notations des Choréographes*, Ed. Dis Voir, Paris, 1991.
- MEYER, F.S., *Handbook of Ornament*, (1988) repr. Dover, N.Y., 1957.
- MAJORICK, B., (BELJON), *Ontwerpen en Verwerpen*, Querido, Amsterdam, 1959.
- MIDGLEY. B., *Handboek Beeldhouwtechnieken*. uitg. Rostrum B.V, Haarlem 1988.
- MILLON, H.A., *Italian Renaissance Architecture*. Thames en Hudson, London 1994.
- MOHOLY-NAGY, L., *Vision in Motion*, Paul Theobald and Company, Chicago, 1947.
- MOORE, CH., en ALLEN, G., *L'architecture sensible*. Espace, échelle et forme, Dunod, Paris, 1981
- NORBERG-SCHULZ, C., *Architecture : meaning en place*, Electa/Rizzoli, N.Y., 1986.
- NORBERG-SCHULZ, C., *Existentie, Ruime en Architectuur*. Masereelfonds, Gent, 1981.
- NORBERG-SCHULZ, C., *Architectuur, een logisch systeem*. Masereelfonds, Gent, 1979.
- NORBERG-SCHULZ, C., *Habiter. Vers une architecture Figurative*, Electa, Milaan 1985.
- OCVIERK, e.a., *Art Fundamentals. Theory and Practice*, WM.C. Brown Publishers, Dubuque, 1975.
- ONIANS, J., *Bearers of meaning. The Classical Orders*, Cambridge University Press, 1988.

- OOSTRA, B., *Beeldende vorming in theorie en praktijk*, Nelissen, Bloemendaal, 1980.
- PARSONS, W.B., *Engineers en Engineerig in the Renaissance*, The M.IT. Press, Cambridge 1976.
- PEDOE, D., *Perspectieven Doorzien, Meetkunde als thema in de kunst*, Aramith, Amsterdam 1988
- PEVSNER, N., *Pioneers of Modern design*, Penguin Books, London, 1983.
- RACINET, A., *The Encyclopedia of Ornament*. (1873) reprint : Studio Ed. London 1988
- READ, H., *Moderne Beeldhouwkunst*. Gaade, Veenendaal, 1987.
- ROWELL, M., *The Planar Dimension*. The Solomon R. Guggenheim mus., N.Y. 1979.
- ROWLAND, K., *Pattern and Shape*, Ginn en Company Ltd., London, 1967.
- RYKWERT, J., *The Necessity of Artifice*, Academy Editions, London, 1982.
- E. SAARINEN, *The Search for Form in Art and Architecture*, Dover, New york, 1985.
- G. SMETS, Vormleer. *De Paradox van de vorm*, Bert Bakker, Am'dam, 1986.
- A. SPELTZ, *The History of Ornament*, (1915) repr. Studio Ed., London, 1989.
- A. SPELTZ, *Ornamenten*, (1904) repr. Gaade-Amerongen, 1980.
- H. SPENCER, *The Image Maker*, Charles Scribner's Sons, New York, 1975.
- P.S. STEVENS, *Handbook of Regular Patterns*. An introduction to Symmetry in Two Dimensions, The MIT Press, London, 1984.
- H. STURM, e.a., *Der Verzeichnete Prometheus*. Kunst, Design en Technik, Nischen, Berlin, 1988.
- J. SUMMERSON, *The Classical Language of Architecture*, Thames en Hudson, N.Y. 1980.
- E. TAINMONT, *Esthétique positive*, C.E.D.E.P., Bruxelles, 1967.
- M.TAFURI, *The Sphere en the Labyrinth. Avant-Garde en Architecture from Piranesi to the 1970s*, MIT Press, Massachusetts Institute of Technology, 1990.
- M. TAFURI, *Ontwerp en Utopie. Architectuur en Ontwikkeling van het Kapitalisme*, Sun, Nijmegen, 1978
- L. TAYLOR, *Housing : Symbol, Structure, Site*, Rizzoli, N.Y. 1982.
- A. TZONIS, *Het Architectonies Denken*, Ontwerp, Rationalisering van de Architectuur en Maatschappelijke Macht, Sun, Nijmegen, 1982.
- A. TZONIS en L. LEFAIVRE, *De Oorsprong van de Moderne Architectuur*, Sun, Nijmegen, 1984, 1990.
- A. TZONIS, L. LEFAIVRE en D. BILODEAU, *De Taal van de Classicistische Architectuur*, Sun, Nijmegen, 1983.
- G. ULRICH, *De wereld van de schilderkunst*, Elsevier, Amsterdam, 1965.
- H. VAN RHEEDEN, *Om de vorm*, SUA, Amsterdam, 1989.
- W. VAN RINGELSTEIN, *Beeld en Werkelijkheid*. Meulenhoff Educatief, A'dam 1964.
- R. VENTURI, *Complexity en Contradiction in Architecture*. MOMA. Papers on Architecture, N.Y. 1966, 1977.
- M.-L. VON FRANZ, *Tijd. Ritme en Rust*. De Haan, Haarlem, 1979.
- W. VON WERSIN, *Das Elementare Ornament*, Otto Maier Verlag, Ravensburg 1940.
- D. WADE, Chrystal en Dragon. *The cosmic two-step*, Green Books, Hartland, 1991.
- J.M. WOODHAM, *Twentieth-Century Ornament*, Sudio Vista, London, 1990.
- WITTGENSTEIN. *Opmerkingen over de kleuren*. G.E.M. Anscombe, Oxford 1977, Boom, Mepel/A'dam 1989

9.4. Bibliografie kunstambachten

Bibliografie: FOTOGRAFIE

Een wereld in beeld, museum voor fotografie (educat. dienst)

Fotografie vroeger en nu, museum voor fotografie--Creatief fotograferen, praktische pocket encyclopedie Lannoo, 1993

Museum voor fotografie: camera's

"*Photography - World of Art*" van Ian Jeffrey – 1993

"*Robert Mapplethorpe, de biografie*" van Patricia Morrisroe - Contact 1995

"*Nogal onfatsoenlijk maar zeker verleidelijk*" van Johan De Vos, -Kritak 1994

"*Over fotografen, koorddansers een gat in de markt*" van Mariette Haverman -Uitgeverij Bert Bakker 1992

"*De paradox van de fotografie, een kritische geschiedenis*" van Johan M. Swinnen - Uitgeverij hadewijch, Cantecler 1992

"*De lichtende kamer*" van Roland Barthes - Synopsis 1988 «Over fotografie" van Susan Sontag - Uitgeverij Diogenes 1994

Bibliografie: Multimedia

Het complete multimediboek, J.M. Herrelies - Sybex 1994

Beginnen met multimedia, van D. Haskin - Schoonhoven: Academic Service 1995

HTML 3 Electronic Publishing on the World Wide Web, Dave Raggett, Jenny Lam en Ian Alexander - Addison Wesley Longman 1996

On to Java, Patrick Henry Winston - Addison Wesley Longman 1996 380 Internet Tips en Trucs, Henk Ellerman - Uitgeverij Pim Oets 1995

9.5. Bibliografie per opdracht of thema

Deze zeer specifieke literatuur is eventueel terug te vinden in de programma's of lesvoorbereidingen van de betrokken leerkracht.